

Müze-i Hümayûn ve Teşkilatı

Sevgi AĞCA DİKER

Dr., Galata Mevlevihanesi Müzesi Müdürlüğü, Uzman, İstanbul, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7110-1317>

agcasevgi@gmail.com

Atıf Bilgisi

Ağca Diker, Sevgi. " Müze-i Hümayûn ve Teşkilatı ". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 51 (Bahar 2024), 113-154.

<https://doi.org/10.24058/tki.2024.503>

| | |
|----------------------|--|
| Geliş Tarihi | 08.04.2024 |
| Kabul Tarihi | 04.07.2024 |
| Yayın Tarihi | 11.07.2024 |
| Değerlendirme | İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme |
| Etik Beyan | Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. |
| Benzerlik Taraması | Yapıldı – Turnitin |
| Etik Bildirim | tkidergisii@gmail.com |
| Çıkar Çatışması | Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. |
| Finansman | Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. |
| Telif Hakkı & Lisans | Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. |

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin imparatorluk müzesi, Topkapı Sarayı'nın bahçesinde kurulan Müze-i Hümayûn'dur. İmparatorluğun her bölgesinde çeşitli sebeplerle ortaya çıkan eski eserlerin layık oldukları şekilde teşhir edileceği bir mekânın eksikliği, müzenin tesisini zorunlu hale getirmiştir. Müzecilik bilimsel bir alan olarak kabul edildiğinden, Müze-i Hümayûn Maarif Nezareti'ne bağlı bir alt kurum olarak devlet teşkilatı içinde yerini alırken, gerekli görülürse yenileri eklenmek üzere, kuruluş aşamasında altı bölüme ayrılmıştır. Bölümlerin ilki Yunan ve Roma medeniyetinin, ikincisi Asur, Keldanî, Mısır, Fenike, Hamirî ve Arap kavimlerinin ürettiği eski eserlerdir. Üçüncü bölüm İslam Sanatı, dördüncü bölüm Nümizmatik, beşinci bölüm Tabiat Tarihi, altıncı bölüm ihtisas kütüphanesidir. Müze-i Hümayûn kısa zamanda çok kıymetli koleksiyonlara sahip olmuşsa da ihtisas sahibi personeli yoktu. Bu yüzden ilk müze müdürleri, envanter ve katalog yapan görevlileri, birkaç yıllık sözleşmelerle istihdam edilen Avrupalı uzmanlardan oluşmuştur. Her geçen gün artan kazılar, kazılardan çıkan eserlerle zenginleşen müze koleksiyonuna ait eserlerin envanterinin yapılarak kataloglarının hazırlanmasının yanı sıra, müzenin iç işleyişi ve personelle ilgili işlemlerinin takibi de gerekiyordu. Dahili işler yabancı müdürlerle yapılamadığından idare ikiye ayrılmıştı. Ardından müze müdürünün de Osmanlı vatandaşlarından biri olması tercih edilerek, Osman Hamdi Bey müze müdürü olarak atanmıştır.

Bu çalışmanın amacı Müze-i Hümayûn'un ilk teşkilat yapısını ortaya çıkarmaktır. Bunun yanında, kuruluş döneminde kimlerin hangi unvanlarla çalıştığı tespit edilerek, değişik tarihler için oluşturulan tablolarla isim ve unvanlarına yer verilmesine gayret edilmiştir. Kuruluş döneminde müzede görev yapan personel ile bugün müzelerde görev yapan personelin yetki ve sorumlulukları karşılaştırılarak, kuruluşundan bugüne müzeciliğin geldiği nokta tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Asar-ı Atika, Müze-i Hümayûn, Müze-i Hümayûn Teşkilatı, Osman Hamdi Bey, Anton Dethier, Edward Goold, André Joubin, Gustavo Mendel, Müze Uzmanı.

Imperial Museum And Its Organization

Sevgi AĞCA DİKER

Dr., Galata Mevlevi Lodge Museum Directorate, Expert, İstanbul, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7110-1317>

agcasevgi@gmail.com

Citation

Ağca Diker, Sevgi. "Imperial Museum And Its Organization ". *The Journal of Turkish Studies*, 51 (Spring 2024), 113-154.

<https://doi.org/10.24058/tki.2024.503>

| | |
|-----------------------|--|
| Date of Submission | 08.04.2024 |
| Date of Acceptance | 04.07.2024 |
| Date of Publication | 11.07.2024 |
| Peer-Review | Double anonymized - Two External |
| Ethical Statement | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. |
| Plagiarism Checks | Yes - Turnitin |
| Conflicts of Interest | The author(s) has no conflict of interest to declare. |
| Complaints | tkidergisii@gmail.com |
| Grant Support | The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. |
| Copyright & License | Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . |

ABSTRACT

The imperial museum of the Ottoman Empire was the Müze-i Hümayûn, established in the garden of Topkapı Palace. The lack of a place where the ancient artifacts that emerged for various reasons in every region of the empire could be displayed in the manner they deserved made the establishment of the museum a necessity. Since museology was considered a scientific field, the imperial museum took its place within the state organization as a sub-institution under the Ministry of Education and was divided into six departments during its establishment, with new ones to be added if deemed necessary. The first section is devoted to Greek and Roman civilization, and the second to the antiquities produced by Assyrian, Chaldean, Egyptian, Phoenician, Hamyrian, and Arab tribes. The third section is Islamic Art, the fourth is Numismatics, the fifth is Natural History, and the sixth is a specialized library. The third section was dedicated to Islamic art, the fourth to numismatics, the fifth to natural history, and the sixth to specialized libraries. Even though the museum had very valuable collections in a short time, it lacked specialized staff. Although the museum acquired valuable collections in a short period of time, it lacked specialized staff. Therefore, the first museum directors, inventors, and catalogers were European experts employed on multi-year contracts. For this reason, the first museum directors, inventors, and catalogers were European experts employed on contracts lasting several years. In addition to preparing inventories and catalogs of the museum's artifacts, which were enriched by the increasing number of excavations and the artifacts recovered from them, it was necessary to follow the museum's internal functioning and personnel procedures. Since internal affairs could not be handled by foreign directors, the administration was divided into two. Afterwards, Osman Hamdi Bey was appointed as the director of the museum, preferring that the museum director be an Ottoman citizen.

The aim of this study is to reveal the first organizational structure of the Imperial Museum. In addition, an effort has been made to determine who worked with which titles during the establishment period and to include their names and titles in the tables created for different dates. By comparing the authorities and responsibilities of the personnel working in the museum during the establishment period with the personnel working in museums today, the point that museology has reached since its establishment has been discussed.

Keywords

Asar-ı Atika, Museum-i Hümayûn, Organization of Museum-i Hümayûn, Osman Hamdi Bey, Anton Dethier, Edward Goold, André Joubin, Gustova Mendel, Museum Expert.

Giriş

Osmanlı Devleti sahip olduğu antik şehirler ve antik eserlerle Dünya'nın en önemli topraklarına haizse de ilk müzesini Avrupa'daki örneklerine nispeten oldukça geç bir tarihte kurabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu nitelik ve nicelikte eser potansiyeline sahip olmayan İngiltere 1753'de British Museum'ü, Fransa 1793'de Musée du Loure kurmuş, Almanya'nın 1820'de Berlin'de müzelerini kurmaya başlamış, Amerika, Metropolitan Museum of Art ile onları takip etmiştir.¹ Bu müzeler Osmanlı topraklarından çıkan; antik dönemlere ait paralar, heykeller, lahitler, mimari parçalar hatta kimi zaman antik yapıların tamamı taşınarak zenginleşti. Antik dönemlere ait kültürel miras anlamında yoksul ama sanayi devriminin getirdiği maddi imkânlarla varıl Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin Müslüman olması hasebiyle pagan ve Hristiyanlık dönemlerine ait eserlerin sahibi olamayacağını düşünüyordu.²

Avrupa devletlerinin kendilerine ait olmayan topraklarda çıkan eserlerde hak iddia etmeleri kadar, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu antik eserlerle ilgili bilgi ve vizyonunun olmaması da büyük sorundu. Roma İmparatorluğu'nun yaptığı gibi, antik şehir kalıntılarında devşirilen sütunlar ve değerli mermerlerin yeni inşa edilen kamusal binalarda kullanılmasına devam edildi.³ Bu âdet antik parçaların korunması ve teşhirine olanak sağlasa da, genellikle eserlere hâlihazırdaki işlenmiş inşaat malzemesi gözüyle bakılmıştır.⁴ Eski eserlere duyulan ilgi, kıymetli madenlerden eşyalar ve sikkelerle sınırlıdır.⁵

¹ Zeynep Çelik, *Asar-ı Atika Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti*, KÜY (Koç Üniversitesi Yayınları) İstanbul 2016, s. 46-51.

² Wendy M.K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği, Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, İletişim, İstanbul 2015, s.28.

³ Wendy Shaw, *a.g.e.*, s. 26-27.

⁴ Sadece devlet değil halkta bu yapıları yeni evlerinde kullanacakları malzemelerin deposu olarak görmekteydi. Mesela Haleb Beylerbeyliğine bağlı Rumkale Kethüdası olan Recep'in, kale içindeki evinin yakınındaki metruk kiliseden taş ve toprak çıkarırken büyük bir define bulduğu söylentisi üzerine, Divan-ı Hümâyûn'dan Haleb Beylerbeyine ve defterdarına 12 Kasım 1575 tarihli hükümlerle, konuyu araştırmaları, definenin bulunduğu gerçekse hepsinin İstanbul'a gönderilmesini emretmektedir. BOA. A. {DVNSMFM. d.27/931, 8 Zilhicce 983-12 Kasım 1575

⁵ Define bulma ümidi halk arasında çeşitli kriminal sorunlara da sebep olmuştur. Şöyle ki, Manisa'da bir adam, cinlerle haberleşerek define yerlerini öğrendiğini ama bunun için bakire kızlara ihtiyaç olduğunu söyleyerek halkı aldattığı ve birçok genç kıza

Maalesef sıradan bir vatandaştan Osmanlı padişahına kadar herkes “define” peşindeydi. Örneğin; İngiliz Elçisi’nin Sayda’da üç noktada kazı yapıldığı takdirde önemli eserler bulunacağı hususunda Sultan II. Mahmud’a (1808-1839) verdiği bilgi üzerine; Mustafa Ağa araştırma yapması için bölgeye gönderilmiştir. Valiliğin desteğiyle yapılan kazılarda “bir şey(define)” çıkmaz. Sultan II. Mahmud, sadrazamın durumu bildiren arzı üzerine “Benim Vezirim, bu ana kadar haber verilen definelerin birinin sahih çıktığı yoktur. Bu dahi bîesas olduğu malum idi. Ancak İngiltere elçisi o vakit kuvvetlice söylediğinden mübaşir gitsin demiştim” hatt-ı hümayûnunu yazar.⁶

Mustafa Ağa’nın antik dönemlerle ilgili bilgi sahibi olup olmadığını bilmediğimiz gibi, bu kazıdan antik mimari parçaların çıkıp çıkmadığını da bilmiyoruz. Ancak İngiliz Elçisi haklıdır. 4 Şubat 1862’de Sayda’da bir bahçeden Büyük İskender dönemine ait M.Ö.336 yılına tarihlenen her biri 3 dirhem (1 dirhem 3,20 gram) ağırlığında yüzlerce altın sikke çıkar. Toplamda 1.500 civarında sikke çıkmışsa da devlete ancak 3/1’i haber verilerek teslim edilmiş ve söylentilere göre her bir sikke 40 franktan satılmıştır.⁷ İngiltere’nin 1815’ten itibaren önemli eserlerin var olduğunu bildiği ve bildirdiği Sayda’da, Osmanlı Devleti ancak 1887 yılında bir uzman görevlendirerek kazı yaptırabilmiştir.⁸

Müze-i Hümayûn’un en önemli kuruluş sebebi Avrupalıların kazılarla ortaya çıkardıkları eserleri memleketlerine götürmelerinin önüne geçmekti. 1880’de Çinili Köşk de açılışına kadar müze kuruluş aşamasındadır. Bir dönem sadrazamlık ve dahiliye nazırlığı yapmış İbrahim Edhem Paşa’nın (1818-1893)⁹ büyük oğlu Osman Hamdi Bey’in göreve gelmesi kuruluşun hızla tamamlanmasını sağlamıştır. Osman Hamdi Bey’in müdürlüğünün yedinci

tecavüz ettiği haberleri üzerine Divan-ı Hümayûn’dan şehzade lalası Ferruh Bey’e, konunun araştırılması, doğru ise Manisa zindanındaki kuyuya müebbeden hapsedilmesi emri gönderilmiştir. BOA. A. {DVNSMHM.d 18/227, 16 Şaban 979-3 Ocak 1572.

⁶ BOA. HAT.1177/46477, 29 Zilhicce 1230-2 Aralık 1815.

⁷ Konuyla ilgili yapılan tahkikat için bkz. BOA. MVL.409/3, 4 Şaban 1279-4 Şubat 1862.

⁸ Sayda kazısında çıkarılarak büyük fedakârlıklarla İstanbul’a getirilen eserlerle ilgili masraflar için bkz. BOA. İ.DH.1043/82030, 10 Zilkade 1304-31 Temmuz 1887.

⁹ Edhem İbrahim Paşa, Meclis-i Âli-i Tanzimat, Meclis-i Vâlâ, Şûrâ-yı Devlet azalıkları, ticaret nazırlığı, sadrazamlık, dâhiliye nazırlığı, nafia nazırlığı, Tırhala ve Yanya valiliği ve Viyana sefirliği gibi birçok önemli vazife icra etmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C.2, s. 441-442.

yılında Maarif Nezareti bürokratlarının da katkısıyla müzenin 45 maddeden oluşan¹⁰ Müze-i Hümâyûn Nizâm-nâme-i Dâhilî layihası 17 Nisan 1889'da Meclis-i Vükelâ'da kabul edilmiş,¹¹ 13 Mayıs 1889 tarihinde yürürlüğe girerek, müzenin kuruluşunun genel anlamda tamamlanmasını sağlamıştır.

Bugüne kadar Müze-i Hümâyûn ile ilgili yayınlanan kitap ve makalelerin konusunu Türkiye'de müzeciliğin kuruluşu, Asar-ı Atika nizam-nâmeleri ve Osman Hamdi Bey'in eserleri oluşturmuştur.¹² Çalışmamızın farkı Müze-i Hümâyûn'un teşkilatlanmasını konu almasıdır. Çalışmada, müzenin önemli dönüm noktalarını belirlemek üzere teşkilat şemaları hazırlanmıştır. İstanbul'da ve taşra teşkilatındaki görevlilerin; kimlikleri, eğitimleri ve yaptıkları işler konumuz kapsamında değerlendirilmiştir.

A. Müze-i Hümâyûn'un Kurucu Müdürleri

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin ilk müzesinin kuruluşundan Çinili Köşk'ün düzenlenerek Müze-i Hümâyûn adıyla açılmasına kadar olan sürede görev yapan müdürlere yer verilecektir. Müzenin kuruluş tarihiyle ilgili tartışmalar devam ediyorsa da Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın 28 Haziran 1869 tarihli tezkiresi kuruluş tarihi ve sebebini açıklayan en önemli resmî belgedir. Saffet Paşa, padişahın Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı devletinde de müzehane tesis ve teşkilini istediğine işaret ederek; imparatorluk topraklarında yapılan kazılarda ortaya çıkan asar-ı atikâların nakledilerek yerleştirileceği, koleksiyonda bulunan mevcut eserlerin sınıflandırılması ve tertibinin yapılacağı bir müzeye ihtiyaç olduğu, kuruluşuyla ilgili işlemlere konusunda uzman bir memurun tayin edilmesiyle başlanabileceğini belirtmektedir. Memurda aranan şartlar; kadim tarihe vâkıf ve mükemmel malumata sahip olmaktır. Mekteb-i Sultanî'de ders müfettişliği ve tarih muallimliği yapan İngiliz asıllı Edward Goold malumatı ve dirayetiyle bu göreve uygun görülmüştür. Goold'un ataması yapılırken, Müzehane'yi

¹⁰ Maarif Nezareti Meclisi'nde müzakere edilen nizamname 27 Kasım 1888'de Sadaret'e takdim edilmiştir. BOA. ŞD. 210/27/6,7, 3 Zilhicce 1305-11 Ağustos 1888.

¹¹ BOA. MV.42/53, 16 Şaban 1306-17 Nisan 1889 .

¹² Bunlar arasında en kapsamlı ve dikkat çekici yayınların başında Mustafa Cezar'ın, *Sanatta Batiya Açılış ve Osman Hamdi*, (Anadolu Sanat Yayınları, 1995) adlı eseri ve Wendy Shaw'ın yukarıda işaret edilen kitabı gelir.

Avrupa müzelerine benzer şekilde tanzim edebileceğine inanıldığı görülmektedir.¹³

Edward Goold'un¹⁴ görev yaptığı 1869-1871 arasındaki 2,5 yılda müzeye başka bir memurun atamasının yapıldığına dair bilgi ve belgeye rastlanmamıştır. Ancak bu kadar kısa zamanda 147 seçme eserin tanıtımının yapıldığı Fransızca *Catalogue Explicatif, Historique et Scientifique d'un Certain nombre d'objets contenus dans le Musée Imperial de Constantinople*¹⁵ ile 1869'da müzenin mevcut eserlerinin 288 sayfalık ilk envanter defterini tek başına hazırlayabilmesi imkansızdır. Esasen *Catalogue Explicatif*'in içinde yer alan on resim, Ressam Limonciyan Efendi¹⁶ tarafından yapılmış, kitap içinde litografya olarak yer almıştır.¹⁷ Böylece Goold'un birlikte çalıştığı en az bir kişinin varlığı tespit edilebilmektedir. Aya İrini'de bulunan müzenin koruması Harbiye Nezareti'nde görevli askerlerce yapıldığından güvenlik kadrosu sayılmazsa, müzede ayrıca en az bir iki memur ve eserlerin temizlenmesi ve taşınmasında görevli birkaç müstahdem varlığı kesindir. Mösyö Goold, Carebella Efendi'yi de muhtelif vilayetlerde müze için eser toplamak üzere taşrada görevlendirmiştir.¹⁸

¹³ Mösyö Gold'un 12 yıl boyunca Mekteb-i Askeriye ve Tıbbiye-yi Şahane'de muallimlik yaparak memleketin usul ve adetlerini öğrenmiş olması atanmasını etkilemiştir. BOA. İ.DH.594/41355/1, 19 Rabiulevvel 1286-28 Haziran 1869.

¹⁴ Edward Goold, soylu bir aileden gelmektedir. Avusturya Ordusu'nda yüksek rütbeyle subaylık yapmıştır, tarih bilgisine haizdir. Ataması İngiliz Elçisinin önerisiyle gerçekleşmiştir. Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999, s.99-100, Mehmet Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Müzecilik Tarihi*, KDY (Kitap Yurdu Doğrudan Yayıncılık), İstanbul 2020, s. 78.

¹⁵ Mösyö Goold'un Fransızca hazırladığı katalog Türkçeye çevrilerek Takvim-i Vekayi Gazetesinin 28 Safer 1288 tarihli 1359 numaralı sayısından başlayarak yazı dizisi olarak yayınlanmıştır. Mehmet Şahin, a.g.e., s. 134.

¹⁶ Limonciyan Efendi/ Batist Limonjiyan, Mendel sebebiyle günümüze kadar hakkâk olarak tanımlanmışsa da, esasen minyatür sanatçısı ve ressamdır. *Catalogue Explicatif*'in içinde yer alan resimlerinden de bu anlaşılmaktadır. Bkz. Garo Kürkman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Ressamlar1600-1923*, C.II., Matüsalem Uzmanlık ve Yayıncılık, 2004, s.561.

¹⁷ Mehmet Şahin, a.g.e., s. 134; Semavi Eyice, "Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 6, İstanbul 1985, s.1602.

¹⁸ Wendy M.K Shaw, *Osmanlı Müzeciliği (Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi)*, Çev. Esin Soğancılar, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 113.

Müzenin kuruluş aşaması 1872 Eylül'ünde inkıtaa uğrar. Sadarete gelen Mahmud Nedim Paşa (?-1883), Mösyö Goold'un işine herhangi bir gerekçe göstermeden son verir.¹⁹ Avusturya Sefiri Prokesch Osten'in önerisiyle 21 Kasım 1872'de nümizmatik bilgisine sahip ve muhtemelen bir süredir müzede görev yapan²⁰ Avusturyalı Mösyö Terenzio muhafız (uzman) olarak atanmıştır.²¹ Terenzio'nun en önemli vazifesi müzede bulunan eserleri korumak, imparatorluğun çeşitli bölgelerinden gelen veya fotoğrafları gönderilen eserlerin müzelik değerinde olup olmadığını değerlendirmektir. Çünkü kazılarla ilgili izinler ve kazı çalışmalarını müze değil Sadaret kontrol ediyordu.²² Ancak Terenzio'nun, Heinrich Schliemann'la yazışmaları bir noktaya kadar müze idaresinin de kazılarda etkili olduğunu düşündürmektedir.²³

Terenzio'nun görevi kısa sürmüş, birkaç ay sonra Dr. Philipp Anton Dethier, Müze Müdürü olarak görevlendirilmiştir.²⁴ Dethier'in müdür olmadan önce müze için çalışmış olması muhtemeldir.²⁵ 1880'de Çinili Köşk'ün

¹⁹ Mösyö Goold işinden sebep gösterilmeden son verilmiş olmalıdır ki, başvurusu üzerine Hariciye Nezareti ne sebeple işine son verildiğini öğrenmek üzere Maarif Nezaretine bir tezkire kaleme almıştır. BOA. HR. MKT.728/79, 14 Zilkade 1288-25 Ocak 1872, Mösyö Goold'un şikâyetinin akibeti arşiv belgelerinden takip edilemiyorsa da 6 Şaban 1291-18 Eylül 1874 tarihli gazete haberinde "Eski Müzehâne-i Osmanî müdürü Mr. Goold'un Mekteb-i Sultanî öğrencilerine Osmanlı tarihi okutmak üzere öğretmen olarak tayin edildiği, 18 yıldır İstanbul'da bulunan Mösyö Goold'un çeşitli hizmetlerde istihdam olunduğu ve Osmanlı tarihine ait geniş bilgisi bulunduğu" bilgileri Şark Gazetesi'nde yer almaktadır.

²⁰ Semavi Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzesinin İlk Müdürlerinden Dr. PH. Anton Dethier Hakkında Notlar", *Arkeoloji Müzesi Yıllığı*, Sayı: 9, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları: XXII, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960, s. 45.

²¹ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.233; Avusturya Sefiri, Mösyö Terenzio'nun sorumlu olduğu dönemde on binlerce sikkeyi inceleme fırsatı bulmuştur. Mehmet Vahit, "Osmanlı Müzesi", *Servet-i Fünun*, No: 984, İstanbul, Nisan 1910, Mehmet Şahin, *a.g.e.*, s. 135.

²² Kamil Su, *Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi*, İCOM Türkiye Milli Komitesi Yayınları, İstanbul 1965, s.15.

²³ Semavi Eyice, "a.g.m.", s.1601.

²⁴ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.233.

²⁵ Anton Dethier, 1803'de Köln'de doğmuş, Berlin Üniversitesi'nde arkeoloji, sanat tarihi, klasik filoloji ve tarih öğrenimi görmüştür. 1832'den itibaren Berlin'de orta çağ tarihiyle ilgili araştırmalar yapmış 1841'de Polonya Kralları konulu teziyle doktor olmuştur. 1849 yılından itibaren İstanbul'da eski eserler üzerinde çalışmalar yapan Dethier, 1864'de Sultanahmet Meydanı'ndaki burmalı sütunun temizlik çalışmasına

Müze-i Hümâyûn olarak açılışından kısa bir süre sonra vefat eden Deither'in Türk müzeciliğine katkıları büyüktür. Öncelikle üzerinde tartışmalar olsa da 1874 tarihli ilk asar-ı atika nizamnamesinin hazırlanmasında emeği vardır. Yapılan kazılarda ortaya çıkan eserler arasından müze hissesini belirleyerek teslim almak üzere bizzat kendisi kazı yerlerine gitmiştir.²⁶ Osmanlı eğitim sisteminde müzecilik mesleğine yakın bir eğitim olmadığından üst düzey bir müze eğitiminin verileceği Müze-i Hümâyûn Mektebini tasarlamıştır.²⁷ Deither müze müdürünün görevleri arasına imparatorluk topraklarında ortaya çıkacak eski eserlerin bulunduğu yerlere gidilip muayene edilmesi ve bunların tarih ve sanat değerlerinin incelenip sonucunun Maarif Nezareti'ne bildirilmesini ekletmiştir.²⁸

Dethier, Müze-i Hümâyûn'u depo olmaktan çıkarıp müzeye dönüştürmüş, yeni bir binaya geçmesini²⁹ ve teşkilatlanmasını sağlamıştır. Şöyle ki; eser sayısını 650'ye çıkartmış ve eserlerin envanterini hazırlatmak üzere Herkül isimli bir memurun istihdam edilmesini sağlamıştır.³⁰ Müzelerin işleyişinde önemli bir unsur olan, jurnal ismi verilen bugün tüm müzelerde müze vukuat defteri ismiyle bilinen, gün içinde olan biten her şeyin yazıldığı defterin tutulmasını başlatmıştır.³¹ Yabancı kazılarda ortaya çıkarılan eserlerin

katılmış, 1864 yılında A.D. Mordtmann ile birlikte İstanbul'daki eski kitabeleri inceleyerek İstanbul Epigrafyası hazırlamıştır. Eyice, "Dethier Hakkında Notlar", s. 46.

²⁶ Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s.273; Mehmet Şahin, *a.g.e.*, s.141.

²⁷ Müze-i Hümâyûn Mektebiyle ilgili padişahın onayı alınmış ve tüm işlemleri tamamlanmışsa da ilk anda mekânsızlık ve parasızlık yüzünden kurulamamıştır. BOA.İ.DH.696/48663/2, 10 Şevval 1291-20 Kasım 1874

Dethier vefatından sonra göreve gelen Osman Hamdi Bey bu mektep yerine Sanayii Nefise Mektebi'nin kurulmasını tercih ettiğinden müzelerle, müzecilik eğitimi alanların değil sanat tarihi ve arkeoloji mezunlarının alınmasının yolunu açmıştır. İbrahim Serbestoğlu, Turan Açık, "Osmanlı Devleti'nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümâyûn Mektebi", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2013, s.157-172.

²⁸ Kamil Su, "a.g.m.", s.16.; Mehmet Şahin, *a.g.e.*, s.140.

²⁹ Müze için yeni bir bina yapılması fikri ilk olarak Kıbrıs'tan 88 sandık eserle dönen Dethier'den çıkmıştır. Ancak bütçe sıkıntısı yüzünden gerçekleşemeyince Çinili Köşk'ün müze binası olarak düzenlenmesini kabul etmiştir. Semavi Eyice, "Anton Dethier Hakkında Notlar", s. 50.

³⁰ Herkül isimli bir memur 13 Mayıs 1879'dan itibaren envanter hazırlamak üzere görevlendirilmiş, istifa ettiği 16 Şubat 1880'e kadar bu görevde çalışmaya devam etmiştir. TSMA. E.1410/62. 5 Rabiulevvel 1297-16 Şubat 1880.

³¹ Semavi Eyice, "a.g.m.", 50.

takibi için taşrada memur görevlendirilmesiyle ilgili kalıcı düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bazı kaynaklarda casus olarak tanımlanmışlarsa da, Mösyö Goold'un Carabella Efendi ile başlattığı uygulamayı, devam ettirmiş; Selanik'de 1871'den itibaren Yuvanaki, Bandırma'da Takvor Ağa (1869-1878) ve 1874'den(?) itibaren Derviş Hüseyin'i kazı komiseri olarak görevlendirerek, yabancıların yaptıkları kazıların müze tarafından denetlenmesini sağlamıştır.³²

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Dethier'in ilerlemiş yaşı ve rahatsızlıkları zaman zaman yerine vekâleten bir müdürün bakmasını zorunlu kılmıştır. Maarif Meclisi azasından Artin Efendi, onun istifasının ardından Maarif Meclisi azasından Aristoki Efendi bu işle görevlendirilmişlerdir.³³ Dethier, kendisinden sonra göreve gelen Osman Hamdi Bey'e kıyasla çok az maaş ve imkâna sahip olsa da Türk müzeciliğinin kurucu babasıdır. Maalesef haksız birçok eleştirinin hedefi olmuş ve yaptığı devrimci işler halefine mal edilmiştir. Ölümünden bir iki ay önce, uzun süren rahatsızlığında ödenmeyen birikmiş maaşlarını tahsil etmek için çaba sarfetmek zorunda kalmıştır.³⁴ Müze-i Hümayûn'un açılışından bir süre sonra 3 Mart 1881'de Mösyö Dethier vefat eder.³⁵

Bab-ı Ali yeni bir müdür arayışına girerek Almanya sefaretine başvurur. Almanya sefaretini Yunanistan ve İtalya'da görev yapan Berlin Müzesi Serkatibi Dr. Milkhafer'i önerir. Milkhafer ile görüşmeler neticesinde sekiz yıllık bir kontratın maddelerinde uzlaşılr. Bu kontrata göre; Milkhafer eski eserlere ait yazışmaları yapacak, kazılarla ilgili işlemleri, envanter çalışmaları ve müzenin yaptığı diğer işleri takip edecektir. Kontratın bir nüshası imzalanmak üzere

³² Semavî Eyice, makalesinde kullandığı yabancı kaynağın etkisinde kalarak casus olarak tanımlamışsa da Derviş Hüseyin'in atanmasıyla ilgili yazışmalardan Müze-i Hümayûn'a ait işleri teftiş etmek üzere görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Müze-i Hümayûn'a ait işleri teftiş etmek üzere Derviş Hüseyin'in Müze-i Hümayûn Müfettişliğine 200 kuruş maaşla tayini için bkz. TSMA. E.1410/5, 5 Şaban 1297-13 Temmuz 1880, BOA. İ.DH.810/65447, 11 Şaban 1297-19 Temmuz 1880.

³³ Birkaç ay bu görevi vekâleten yürüttükten sonra fahrî olarak yapmaya başlamıştır Aziz Ogan, "Türk Müzeciliğinin Yüzüncü Yıl Dönümü", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*, İstanbul 1947, s. 10.

³⁴ Maaşından başka geliri olmayan Mösyö Dethier'in altı aydır hasta olduğunu belirterek tedavi masraflarını ödeyebilmek için birikmiş maaşlarından ikisinin ödenmesi talebi için bkz. TSMA. E.1410/11, 15 Rabiulevvel 1298-15 Şubat 1881.

³⁵ Semavi Eyice, "Anton Dethier Hakkında Notlar", s. 49.

gönderilmişse de,³⁶ son anda yapılan bir müdahale ile Osman Hamdi Bey müdür olarak atanmıştır.³⁷ Osman Hamdi Bey'in 1881'de müdür olarak atanması Müze-i Hümayûn'un kısa tarihinde atanan ilk Osmanlı bürokrati olması açısından oldukça önemlidir. Sonrasında yenilediği nizamnamelerle ve müzenin kurumlaşması adına yaptığı işler dikkate alındığında bu atamanın önemi ortaya çıkmaktadır. Osman Hamdi Bey'in müze müdürü olarak yaptığı işler daha geniş bir yelpazeye sahiptir.³⁸ En önemli icraatlarından biri bugüne kadar etkinliği, araştırmacıların dikkatinden kaçan ve bu çalışmanın temelini oluşturan belgelerden biri olan Müze-i Hümayûn Dâhili Nizamnamesidir.³⁹ Pek bilinmese de Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği dâhil olmak üzere, Kültür ve Turizm Bakanlığı mevzuatında yer alan birçok genelge ve tüzüğün kaynağı olmuştur.

B. Müze-i Hümayûn'un Merkez Teşkilatının Kuruluşu

Müze-i Hümayûn'da yapılan işler Osmanlı Maarifi'nin eğitim alanları dışında olduğundan Osmanlı Devleti'nin klasik memurları bu iş için uygun değildir. Deither'in, Müze-i Hümayûn Mektebi kurulması önerisinin sebebi de bu eğitim sistemidir. Müze-i Hümayûn'un tespit ettiğimiz ilk memuru Ermeni kökenli minyatür sanatçısı ve ressam Limonciyan Efendi'dir. Yapmış olduğu eser çizimleri 1871'de basılan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı'nda yer almaktadır.⁴⁰

³⁶ TSMA. E.1426/108, 17 Şaban 1298-15 Temmuz 1881.

³⁷ Belgede bir taraftan Şurayı Devlet tarafından kontratta yer alan ödemelerin aylık mı yıllık mı olduğu sorulurken öte yandan bu göreve Osman Hamdi Bey atandığı için Mösyö Milkhafer'e ihtiyaç kalmadığına da işaret edilmektedir. BOA. ŞD.208/55, 3 Zilkade 1298-27 Eylül 1881.

³⁸ Osman Hamdi Bey döneminde müzenin işleyişi ayrı bir makale konusu olarak değerlendirilmiştir.

³⁹ BOA. ŞD.210/27,6, 3 Zilhicce 1305-11 Ağustos 1888, Nizamname 1889'da onaylanmıştır. BOA. MV.42/53, 16 Şaban 1306-17 Nisan 1889. Konuyla ilgilenen birçok makale de nizamnamenin basılmış nüshası kullanılmıştır. Hazırlanma ve onay sürecini ortaya koyması açısından önemli bulunarak bu çalışmada nizamname maddelerinin ilk hali, komisyon toplantılarında tartışılan maddelerine yer veren arşiv dosyasının kullanılması tercih edilmiştir.

⁴⁰ İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı, İstanbul 1871, İAM Kütüphane Koleksiyonu, Env. No: 752.

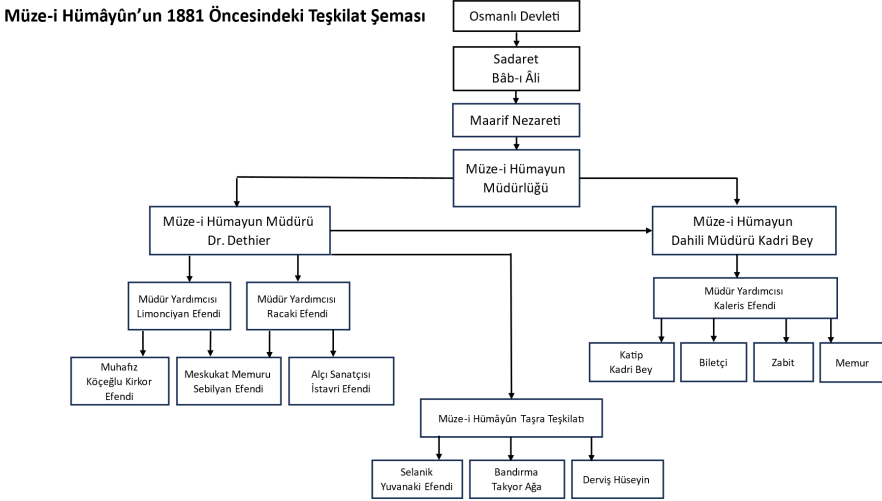
Kuruluş aşamasındaki müzede farklı görevlilerin istihdam edilmeye başlandığı görülür. Örneğin Mekteb-i Sultani'de Fransızca öğretmenliği için başvuran Racaki Efendi, 1 Aralık 1874'de Müze-i Hümayûn Müdür Muavinliğine atanır.⁴¹ Sanayi Mektebi'nden mezun olup, Paris'de alçı sanatı eğitimi almış İstavri Efendi, Müze Mektebi'nde muallim olarak istihdam edilene kadar 14 Mart 1876'da eserlerin alçı kopyalarını yapmak üzere görevlendirilmiştir.⁴² Görünen o ki müzenin açılışı için fiziki hazırlıkları eldeki bu mevcut personelle tamamlanırken, müze personelini yetiştirebilmek için müze mektebinin teşkilatlanması da düşünülmüştür. Maalesef Müze-i Hümayûn Mektebi açılmamıştır. Müzenin işleyişi için yeni memurlara ihtiyaç varsa da atamalar açılıştan önce gerçekleşmemiş olmalıdır.⁴³

Müze-i Hümayûn'un Çinili Köşk'te kuruluşunda müdür, dâhili müdür, müdür yardımcısı müzenin işleyişini sağlayan başkâtip, muhafız, hademe, hafız-ı kütüp ve kapıcı unvanlarında görevliler vardır. Bu teşkilatlanmada tüm yetkiler müdürde toplanırken, gerektiğinde yerine vekâlet eden müdür yardımcısının tanımlanmış bir görevi bulunmamaktadır. Müdür'den sonra en fazla yetkiye başkâtip sahiptir. Çalışmamızın bu bölümünde 1889 tarihinde yürürlüğe giren Müze-i Hümayûn'un Dâhili Nizamnamesi'nde tanımlanan görevlilerin unvanları, yaptıkları işler ve yetkilerine yer verilirken bugün yürürlükte olan Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği'ndeki karşılıklarına atıfta bulunulmuştur.

⁴¹ Fransızca öğretmenliğinde boş kadro olmadığı için bu atama gerçekleştirilmiştir. BOA. MF. MKT.21/145, 21 Şevval 1291-1 Aralık 1874.

⁴² BOA. MF. MKT.34/42, 17 Safer 1293/14 Mart 1876; BOA. İ.DH.721/50343/1, 9 Rabiulevvel 1293-4 Nisan 1876

⁴³ Maliye'den memurlara maaş tahsisi yapılamadığına dikkat çekilmişse de açılıştan önce memur atamaları yapılmış olmalıdır BOA. MF. MKT.50/59, 17 Recep 1294-28 Temmuz 1877.

Tablo 1 Müze-i Hümayûn'un 1881 Öncesindeki Teşkilat Şeması⁴⁴

Müze-i Hümayûn'un Dâhili Müdür ve Müdür Yardımcılığı

Dethier'in müdür olarak atanmasından sonra kurumsallaşmaya başlayan müzenin ilk müdür yardımcısı 1874'de atanan Racaki Efendi'dir.⁴⁵ Kendisinin ne kadar bir müddet müdür yardımcılığı yaptığını takip etmek zordur. Muhtemelen Racaki Efendi'den sonra göreve gelen Fardis Efendi'nin 18 Mart 1879'da istifası üzerine yerine Limonciyan Efendi atanmıştır.⁴⁶ Aynı anda birden fazla müdür yardımcısının görev yapıyor olması da muhtemeldir. Limonciyan Efendi'nin atamasından bir yıl sonra 16 Şubat 1880'de Almanya'da üniversite eğitimi almış Kaleres Bey, katalog ve envanter defteri hazırlamakla mükellef tutularak müdür yardımcısı olarak atanmıştır.⁴⁷ Kaleres'in 24 Ekim 1880'deki istifasının ardından muhtemelen bir süredir müzede görev yapan,

⁴⁴ Tablo yazarın araştırmaları sırasında makalede işaret edilen kaynaklara dayanılarak hazırlanmıştır.

⁴⁵ Mekteb-i Sultani'de Fransızca öğretmenliği için başvuran Racaki Efendi, Fransızca öğretmenliğinde boş kadro olmadığı için 1 Aralık 1874'de Müze-i Hümayûn Müdür Muavinliğine atanmıştır. BOA. MF. MKT.21/145, 21 Şevval 1291-1 Aralık 1874.

⁴⁶ Muhtemelen Buyuruldu kopyasıdır. BOA. MF. MKT.60/155, 19 Rabiulevvel 1296-13 Mart 1879.

⁴⁷ TSMA. E.1419/62, 5 Rabiulevvel 1297-16 Şubat 1880.

Viyana Sefareti Kâtiplerinden⁴⁸ Fransızca ve İtalyanca bilen Nikolaki Ohani Efendi tayin edilmiştir.⁴⁹ Nikolaki Efendi, 11 Aralık 1892'de Osman Hamdi Bey'in kardeşi Halil Edhem Bey, müzede bulunan tabiat tarihi numunelerinin muhafazası vazifesiyle müdür yardımcısı unvanıyla atanana dek bu görevde kalmıştır.⁵⁰

Eserlerle ilgilenmeyi seven muhtemelen araştırmacı gibi çalışmaya devam eden Dethier'in ilk dönemlerden itibaren müzenin iç işlerinin düzenlenmesi ve yazışmaların takibini ihmal etmiş olması muhtemeldir. Müzenin kuruluş aşamasındaki yoğun iş yüküyle birlikte Dethier'in rahatsızlanması işleyişi aksatmış olmalıdır. Bu sebeplerle müze işleri ikiye ayrılmış, fenni işler olarak tanımlanan, envanter, kataloglama, teşhir düzenlemesi Deither'in sorumluluğunda bırakılarak, müzenin iç işleyişini takip etmek üzere yeni bir memur arayışına girilmiştir. Konuya hâkim güvenilir bir memur müze kitabesinde istihdam edilerek iç işleyiş ve muamelat işlerine bakacaktır. Bu göreve Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti'nde görevli Kadri Bey uygun görülerek 1880'de atanmıştır.⁵¹ Kadri Bey'in görevi müzenin dâhili ilgilenmektir ancak şartlar onun da sahaya çıkmasını gerektirmiştir. Schliemann'ın yaptığı kazılarda ortaya çıkan eserlerin taksim edilmesi için kurulan komisyonda yer aldığı⁵² ve çeşitli vilayetlerden gönderilen eserlerin teslim alınmasında görev yaptığı görülür.⁵³ Resmiyette dâhili müdür olmasına rağmen, bugün anladığımız manada müdür yardımcısı olarak çalıştığını söylemek mümkündür. 1885 tarihli sâlnâmede müdür yardımcısı,⁵⁴ 1901, 1903⁵⁵ ve

⁴⁸ Aziz Ogan, "a.g.m.", s. 10.

⁴⁹ Nikolaki Ohani Efendi katalog ve envanter hazırlama çalışmaları yanında sikkelerle de ilgileneceğinden zamlı maaş alacaktır. TSMA. E.1410/8, 20 Zilkade 1279-24 Ekim 1880.

⁵⁰ Bab-ı Seraskeri Erkan-ı Harbiye Umumi 2. Şubesi Mütercimi görevinden Müze-i Hümâyûn'a atanmasıyla ilgili bkz. BOA. BEO. 120/8926, 21 Cemaziyevvel 1310-11 Aralık 1892.

⁵¹ BOA. İ.DH.819/66053/1, 26 Zilhicce 1297-30 Kasım 1880.

⁵² BOA. MF. MKT.62/94, 22 Cemaziyevvel 1296-14 Mayıs 1879.

⁵³ Bandırma'dan gönderilen eserlerin Müze-i Hümâyûn Dâhiliye Müdürü Kadri Bey'e teslimiyle ilgili bkz. MF. MKT.78/33, 25 Muharrem 1300-6 Aralık 1882.

⁵⁴ *Sâlnâme-i Devleti-i Aliyye-i Osmâniyye*, 1302-1885, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul, s. 389.

⁵⁵ *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, 1319-1901, s.49-50; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, 1321, s. 49.

1904'de dâhili müdür olduğu tespit edilmektedir.⁵⁶ 1910 tarihli sâlnâmede müzenin dâhili müdür kadrosu boştur. Müdür yardımcısı kadrosunda Osman Hamdi Bey'in oğlu Edhem Bey yer almaktadır.⁵⁷

Müdür yardımcılarının vazifeleri idari işlerden ziyade, teknik kabul edilen katalog ve envanter defteri hazırlama, eser incelemeyle sınırlı olmalıdır. Zira Limonciyan Efendi'nin müzenin açılışı sırasında yaptığı 196 kuruşluk masrafın ödenmesiyle ilgili başvurusu, izin almadan masraf yapmaması hususunda uyarılmasıyla sonuçlanır.⁵⁸ Bu uyarıdan rahatsız olmalı ki, birkaç hafta sonra müdür yardımcılığı görevinden istifa eder⁵⁹ 1889'da kabul edilen Müze-i Hümâyûn Dâhili Nizamnamesi'nde müdür yardımcılarının yapacakları işlerle ilgili özel maddeler bulunmamaktadır. Bu durum Osman Hamdi Bey'in tüm yetkileri tek elde toplamak istemesiyle ilgili olabileceği gibi, yukarıda örnekleri verildiği üzere, müdür yardımcılarını kazı komiserliği, eser teslim alma, katalog hazırlama vb. her türlü işi yaptıkları ve gerektiğinde müdürlüğe vekâlet ettikleri için görev tanımı belirlenmemiş de olabilir.

Başkâtip

Kitabet dairesinin amiri olarak; müze eserlerinin kayıtları ve yazışmaları ile bütçe ve muhasebe kayıtlarından sorumludur. Müze müdürü dışında özel ve güçlü bir bürokrattır. Belki de bu sebeple müze müdürünün önerisi olmadan padişahın iradesiyle atanmaktadır.⁶⁰ Yönetiminde Fransızca ve Türkçe başkâtipler dışında kâtipler, muhasebeciler ve veznedar bulunmaktadır.

Başkâtibin eserlerle ilgili işlemlerdeki görevleri incelendiğinde tüm aşamalarda kayıtları inceleyip imzaladığı ortaya çıkar. Müzeye giren her eser ister kazıdan çıksın ister farklı yollarla gelmiş olsun *defter-i kebire*, ardından *bölüm defterine*, sikkeler *meskûkât-ı atika defterine* kayıt edilmektedir. Kâtipler tarafından defter-i kebire kaydedilen eserler, muhafızlar tarafından *bölüm*

⁵⁶ 1904'de halen bu görevdedir. İkdâm Gazetesi, No, 3670, 20 Ağustos 1320-2 Eylül 1904.

⁵⁷ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmanî*, Darü't-Tibâatü'l-Amire, İstanbul, 1326, s. 34.

⁵⁸ TSMA. E.1410/73, 20 Zilkade 1297-24 Ekim 1880.

⁵⁹ TSMA. E.1410/4, 20 Z 1207-23 Kasım 1880; Limonciyan Efendi, Mösyö Deither'in müdürlüğü döneminde ve müzenin açılış hazırlıklarının sürdüğü aylarda memur olarak Selanik'ten gönderilip Galata'da bulunan Müze-i Hümâyûn'a ait taşların teslim alınmasında görev yaptığını tespit etmek mümkündür. TSMA. E.1410/72, 18 Cemaziyevvel 1297-28 Mayıs 1880.

⁶⁰ BOA. ŞD.210/27,6, 23 Rabiulevvel 1306-27 Kasım 1888.

defterlerine kaydedilmekte ve başkâtip bunları kontrol edip doğruluğunu belgelemek üzere imzalamaktadır. Eserlerin defterlere kaydedilen tanımlar ve malumatlarının toplanıp, düzenlenmesi ve katalog olarak basılmasıyla ilgili işlemlerin takibinden sorumludur. Müzenin tüm iç ve dış yazışmaların amiri olarak tüm kayıtların ve dosyaların düzgün bir şekilde tutulmasını da başkâtip takip etmektedir. Ayrıca, müzenin muhasebe işlemleriyle ilgili; *gelir gider defteri*, *defter-i kebir* ve *yevmiye defteri*'nden sorumludur. *Yevmiye defterinde* tutulan müzeye giriş ücretleri, katalog, fotoğraf ve model bedelleriyle ilgili bilgiler de aydan aya *defter-i kebir*e geçirilmektedir.⁶¹ Yapılan işler değerlendirildiğinde başkâtibin birbirinden farklı iki önemli iş yaptığı görülür. Birincisi müzenin temel bilimsel işlemlerinin amirliği, ikincisi muhasebeye ait tüm iş ve işlemlerin amirliğidir. Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği'nde Başkâtip kadrosunun muadilinin müdür yardımcısı kadrosu olduğu açıktır.

Başkâtib'in altında görev yapan muhasebe ve kâtiplik kadrolarında istihdam edilen memurların uzun süre görevde kaldığı görülür. Örneğin, 1880'den itibaren müdür yardımcılığı görevini yapan Nikolaki Ohani Efendi, bu vazifeyi 1892'de Halil Edhem Bey'e devrettikten sonra Fransızca başkâtipliğinde istihdam edilmiştir.⁶² 1890'da bir süredir kâtiplik hizmeti yaptığı tespit edilen Halil Edib Bey,⁶³ 1896'da halen Türkçe yazışmaları yapmaktadır.⁶⁴ 1902'de Ganidi Bey Fransızca kâtibidir.⁶⁵ 1903'de Başkâtip İbrahim Halil Bey, Fransızca Başkâtip Nikolaki Efendi, kâtip Makridi Efendi'dir.⁶⁶ 1904'de Türkçe Başkâtibi Ârif Bey'dir.⁶⁷ Kimi zaman da kazılarda görevli memurların kâtibi olan müze görevlilerine rastlanır. Hafriyat Memuru Bedreddin Bey'in kâtibi Todori Bey bunlardan biridir.⁶⁸ Recep Efendi 1893'ten-

⁶¹ BOA. ŞD. 210/27/6, 23 Rabiulevvel 1306-27 Kasım 1888

⁶² 1904'de *İkdam Gazetesi*, No: 3670, 20 Ağustos 1320-2 Eylül 1904; 1910'da halen bu görevdedir. *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmanî*, 1326, s. 34.

⁶³ BOA. İ.DH.1206/94434, 08 Cemaziyevvel 1308-20 Aralık 1890.

⁶⁴ Müzenin yeni açılan şubesi olan Sanayi-i Atika-yı İslamiye bölümündeki muhafızlığı ilave memuriyet olarak istemişse de kabul edilmemiştir. BOA. MF. MKT. 304/42, 19 Şaban 1313-4 Şubat 1896

⁶⁵ BOA. İ.TAL.371/27, 01 Cemaziyelahir 1323-5 Eylül 1902.

⁶⁶ *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, 1319-1901, s.49-50; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, 1321-1903, s.49.

⁶⁷ *İkdam Gazetesi*, No: 3670, 20 Ağustos 1320-2 Eylül 1904.

⁶⁸ BOA. MF. MKT. 358/71, 20 Muharrem 1315-21 Haziran 1897.

⁶⁹ 1898'e kadar görevinin başındadır.⁷⁰ Müzenin işleri çoğalmış olmalıdır ki, 1898'de muhasebeci ve kâtip yardımcısı olarak Ferit Bey istihdam edilmiştir.⁷¹

Muhafız/ Müze Uzmanı ya da Koleksiyon Yöneticisi

Müze bölümlerinin her birine, müdürün önerisi ve padişahın iradesiyle atanan muhafızlar müze müdürünün emirlerine tabidir. Muhafızlar eserlerin korunmasından ve düzenlenmesinden sorumludur. Müzenin açık olduğu her gün görev yerlerinde bulunmak zorundadırlar. Çünkü görev yaptıkları dairelerin kapı ve dolap anahtarlarını muhafaza ettiklerinden sabah açıp akşam kontrol edip kapatmaları gerekir. Müze müdürü tarafından imparatorluğun her yerindeki yüzey araştırması ve kazılarda görevlendirilebilirler. Yabancılar tarafından yürütülen çalışmaları denetlemek için "kazı komiseri", "hafriyat memuru", "asar-ı atika müfettişi" vb. unvanları alabilirler.⁷² Görevlendirildikleri her yere gitmek, verilen her vazifeyi yapmak zorundadırlar.⁷³ Müze dışında görevlendirildiklerinde bölümleriyle ilgili işleri yapamadıklarında yerlerine müze müdürü tarafından vekâleten başka bir memur görevlendirilebilmektedir.

Müze gelen her eser başkâtibin sorumluluğundaki müzenin esas defterine sıra numarasıyla kaydedildikten sonra, muhafızlar kendi bölümlerine ait yeni eseri bölümleri için hazırladıkları kataloglara/envanter defterlerine⁷⁴ kaydederler. Yapılan kayıtlar başkâtip tarafından kontrol edilerek birlikte imza atılır. Muhafızların bölümlerinde bulunan eserleri yerinden çıkarma, ziyaretçiler tarafından çıkarılmasına ve yerlerinin değiştirilmesine izin verme yetkileri yoktur. Şayet eserlerin alçı kopyalarının veya fotoğraflarının çekilmesi için bölüm dışına çıkması gerekiyorsa müze

⁶⁹ 1910'a kadar muhasebe kadrosunda yer aldığı tespit edilmiştir. BOA. MF. MKT. 172/84, 14 Zilhicce 1310-15 Kasım 1892; *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmanî*, 1326, s. 34.

⁷⁰ BOA. İ.TAL.176/8, 4 Muharrem 1316-25 Mayıs 1898, 7 Kasım 1898'de Recep Efendi başarılı görevinden dolayı taltif edilmiştir. BOA. MF. MKT.421/61,22 6 1316-7 Kasım 1898; 1910'a kadar muhasebe kadrosunda yer almıştır. BOA. MF. MKT. 172/84, 14 Zilhicce 1310-15 Kasım 1892; *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmanî*, 1326, s.34. 1910'a kadar muhasebe kadrosunda olmasıyla ilgili bkz. BOA.MF.MKT. 172/84, 14 Zilhicce 1310-15 Kasım 1892; *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmanî*, 1326, s. 34.

⁷¹ BOA. MF. MKT.421/25, 18 Cemaziyelahir 1316-7 Kasım 1898.

⁷² BOA. ŞD.210/27,6, 23 Rabiulevvel 1306-27 Kasım 1888.

⁷³ Müze dışındaki görevlerde dönemin harcırahlar nizamnamesine uygun ödeme yapılmaktadır.

⁷⁴ Çalışmanın bundan sonrasında envanter defteri terimi kullanılacaktır.

müdürünün yazılı emri gerekmektedir. İzin alırlarsa sorumluluklarında bulunan defterlere hangi eserin, ne maksatla, kim tarafından, ne şekilde ve nereye çıktığını kaydetmek, tüm eserleri haftada bir kez defterdeki kayıtlarıyla karşılaştırarak saymak zorundadırlar. Bölümlerinde yapacakları büyük işlerde diğer bölümlerde görev yapan mesai arkadaşlarını çağırabilirlerse de öncesinde müze müdüründen izin almaları gerekir. Muhafızların, bölümlerinin ve müzenin genel ihtiyaçlarıyla ilgili tek başlarına herhangi bir yazışma yetkileri yoktur. Tespit ettikleri eksiklikleri yıllık bütçenin hazırlanmasından iki ay önce müze müdürlüğüne bildirebilirler.⁷⁵ Muhafızlar bugün Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği'nin 10. Maddesinde *müze uzmanı* olarak tanımlanan görevlilerdir. Yetkileri, sorumlulukları ve yaptıkları işlerle hemen hemen aynıdır. Ancak sözleşmeli memur olarak görev yapan yabancı uyruklu katalog memurlarının muhafız olarak görev yapıyor olmasının muadili bulunmamaktadır.

Müzedeki görev yapan muhafızların ilki, Galib Efendi'dir. 1890'da müzede ve kazı alanlarında çalışmak üzere görevlendirilmiştir.⁷⁶ Paris'te resim eğitimi alan Haydar Bey, 1900'de Müze-i Hümayûn kadrosunda yer almıştır.⁷⁷ Haydar Bey birkaç yıl sonra kazıları teftiş etmek⁷⁸ ve kazı yapmak üzere *kazı komiseri* olarak görevlendirilmeye başlanmıştır. Muhafızlar arasında yer alan Teodor Dimostin Bey de vefatına kadar muhafız/uzmanlar arasında yer alır.⁷⁹ 1897'de Süleyman Hikmet Efendi muhafız,⁸⁰ 1901'de Bedri Bey hafriyat memuru, Misatakidi Efendi muhafaza memuru olarak görev yapmaktadır.⁸¹

⁷⁵ BOA. ŞD. 210/27/6, 23 Rabiülevvel 1306/27 Kasım 1888.

⁷⁶ BOA. MF. MKT. 123/44, 9 Rabiulahir 1308-22 Kasım 1890.

⁷⁷ BOA. MF. MKT. 492/1, 9 Zilkade 1317-11 Mart 1900.

⁷⁸ 27 Recep 1321-19 Ekim 1903'de Divaniye sancağında Besmâye'de kazı yapacak Amerikalı Doktor Edgar James Banks'ı teftiş etmiş, BOA. MF. MKT.743/36, 5 Safer 1322-21 Nisan 1904'de Süleymaniye'de kazı yapmıştır. MF. MKT.775/84, 12 Kanunuevvel 1319/25 Aralık 1903; Ayrıca Babil kazısında bulunmuştur. BOA. MF. MKT.926/99, 17 Rabiülevvel 1324-11 Mayıs 1906.

⁷⁹ 30 Ekim 1897'de vefat etmiştir. BOA. MF. MKT. 373/44, 03 Cemaziyelahir 1315-30 Ekim 1897; Hafriyat Memuru olarak görev yapan Hüseyin Efendi'nin kâtipliğini yapan Tedori Efendi'nin aynı kişi olması kuvvetle muhtemeldir.

⁸⁰ BOA. HR. TH.304/21, 28 Cemaziyelahir 1315-25 Ekim 1897.

⁸¹ Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, 1319-1902, s. 49.

1910'da Yakub Efendi'nin Müze-i Hümayûn müfettişi olarak görev yaptığı tespit edilebilmektedir.⁸²

Hafız-ı Kütüp/Kütüphaneci

Hafız-ı kütüp kütüphanede bulunan tüm kitapların kayıtlarını ihtiva eden envanter defterini hazırlamak zorundadır. Kütüphaneden yararlanmak isteyenlere müze müdürünün bilgisi dâhilinde izin vererek yardımcı olmak görevleri arasındadır. Açılış ve kapanış saatleri müze müdürlüğü tarafından belirlenen kütüphanede kitapların dışarı çıkarılması yasaktır.⁸³ Hafız-ı Kütüp, Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği'nin 11. maddesinde yer alan Kütüphaneci ile aynı görevleri yapmaktadır⁸⁴ Müzenin tespit edilen ilk kütüphane memuru 1904'de görev yaptığı tespit edilen Misatakidi Efendi'dir.⁸⁵

Hademe

Müzedeki görev yapan hademeler doğrudan doğruya muhafızların emrine tabidirler. Müze müdürünün önerisiyle Maarif Nezareti tarafından görevlendirilirler. Hademelerin görev başında iken giymeleri gereken üniformalar, yılda bir kez müze idaresi tarafından verilir. Muhafızlar hademelerin ilk amiridir. Görev yaptıkları süre içinde buldukları yerden muhafızlardan izin almadıkça ayrılamazlar. Müzenin kapalı olduğu zamanlarda muhafızların emri ve nezaretinde mekânların temizliğini ve eserlerin bakımını yapmak, müzenin açık olduğu saatlerde ziyaretçilere eşlik etmek ve ziyaretçiler eserlerle ilgili bilgi istediğinde vermek zorundadırlar. Müzedeki bulunan eserleri korumak, ziyaretçilerin dokunmasını engellemek, müze içine baston, şemsiye, silah veya çamurlu ayakkabılarla girilmesini engellemek işleri arasındadır. Müzenin bahçelerinde kıymetli eserler bulunduğundan bu eserlerin bakım ve temizliğinden de sorumludurlar. Müze müdürünün emriyle nöbet usulüyle duhuliye akçesini (müzenin giriş ücreti) tahsil etmek, turnikelerden ödeme yapmadan girilmesini engellemek görevleri

⁸² PUA, Butler Arşivi, Howard Crosby Butler, *Journal of Excavation at Sardis* (1910), 13, 76, Zeynep Çelik, a.g.e., s. 175.

⁸³ BOA. ŞD.210/27/6, 23 Rabiulevvel 1306-27 Kasım 1888.

⁸⁴ Hafız-ı Kütüp, Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği'nin 11. Maddesinde yer alan Kütüphaneci ile aynı görevleri yapmaktadır.

⁸⁵ Mistakidi Efendi 1319 tarihli Maarif Sâlnâmesi'nde muhafaza memuru olarak görevlendirildiği tespit edilmektedir. s.49 Müzenin ek binasının açılışı, açılış merasimine kimlerin katıldığı ve konuşmaların detayı için bkz. İkdâm Gazetesi, No, 3670, 20 Ağustos 1320-2 Eylül 1904.

arasında yer alır.⁸⁶ Hademelerin görev tanımları uzun yıllar boyunca 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda yer alan Koruma ve Güvenlik Memurları kadrosu tarafından gerçekleştirilmiştir. 2004'de 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine dair kanunun yürürlüğe girmesiyle sözleşmeli özel güvenlik görevlileri müzelerde istihdam edilmeye başlamış, görevleri müzenin güvenliğini sağlamakla sınırlandırılmıştır.

Kapıcı, Bahçevan

Kapıcı, müzenin açık olduğu vakitlerde daima kapıda bulunarak ziyaretçinin, baston, şemsiye, silah ve kunduralarını teslim alacak görevlidir. Hademe, bahçıvan ve kapıcıların iyi ahlaklı ve iyi davranışlara sahip olmaları gerektiği için iffetli ve düzgün çalışıklarına dair belge getirmeleri istenmiştir. Müze girişlerinde toplanan gelir müze müdürlüğü tarafından kapıcı, bahçıvan ve hademeler arasında dağıtılmaktadır.

Sözleşmeli Memurlar

Osman Hamdi Bey'in müdürlüğe atandığı 1881'den sonra 2-3 yıllık sözleşmelerle Avrupalı uzmanların katalog memuru olarak müzede istihdam edildiği görülmektedir. Bir anlamda Dethier'in başlattığı müze kataloglarının hazırlanması işlerine yabancı uzmanlardan yardım alınarak devam edilmiştir. Müzenin dünyaya açılmasının bir yolu olarak görülen katalogların hazırlanması için genelde Avrupalı uzmanların çalışmalarından yararlanılmıştır.⁸⁷ Ancak sözleşmeli katalog memurları 1889 tarihinde onaylanan Müze-i Hümayûn Dâhili Nizamnâmesinde yer almaz.⁸⁸

⁸⁶ BOA. ŞD. 210/27, 23 Rabiulevvel 1306/27 Kasım 1888.

⁸⁷ "Bâb-ı Âli'nin Avrupalı bir arkeologdan bütün bu antik kalıntıları tasnif etmesini rica etmesini dileriz. Onu üstlenecek kişiye ciddi bir zevk vereceğe benzeyen bu göreve çok sayıda aday çıkacağına şüphe yoktur." Albert Dumont, "Le Musée Sainte-Irène à Constantinople. Antiquités grecques, grécques, gréco-romaines et byzantines", *Revue archéologique*, XVIII/2(Ağustos-Aralık 1868), s.237,8., Edhem Eldem, *Mendel-Sabah Müze-i Hümayûn'u Belgelemek Documenting The Imperial Museum*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 16.

⁸⁸ BOA. ŞD.210/27, 23 Rabiulevvel 1306-27 Kasım 1888, onaylanması BOA. MV.42/53, 16 Şaban 1306-17 Nisan 1889

İlk katalog Osman Hamdi Bey'in girişimiyle Fransa'dan İstanbul'a davet edilmiş Salomon Reinach tarafından 1882'de hazırlanmıştır.⁸⁹ Salomon Reinach'ın sözleşmesi ve görev tarihleriyle ilgili devlet arşivlerinde herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Araştırmalarımızda kendi adlarına katalog çıkarmadıkları için isimleri pek bilinmeyen katalog memurları da tespit edilmiştir. Muhtemelen üç yıllık sözleşmeyle görev yapan Schneider Bey'in memuriyetine 19 Ağustos 1892'de son verilirken,⁹⁰ aynı yıl katalog yazımına Teodor, editörlüğünde Emestloro (?) görevlendirilmiştir.⁹¹ 28 Eylül 1893'de Fransız asıllı André Joubin envanter ve katalog çalışmalarıyla görevlendirilerek müzeye memur olarak atanmıştır.⁹² Aynı yıl Fransızca yayınladığı katalog bir yıl sonra 1894'de Türkçe *Müze-i Hümâyûn, Asar-ı Heykeltraşî Kataloğu* ismiyle yayınlanmıştır.⁹³ Joubin, 3 Şubat 1895'deki istifa ederek müzeden ayrılırken⁹⁴, Winter aynı görevle müze kadrosunda yerini alır.⁹⁵ 1893-1896 tarihleri arasında Pennsylvania Üniversitesi'nden Hermann Hilprecht, Müze-i Hümâyûn'un Babil ve Hitit koleksiyonlarının kataloglarını

⁸⁹ Edhem Eldem, a.g.e., s.22; Meltem Begüm Saatçı Ata, "Müzeciliğin Gelişmesinde Müze-i Hümâyûn Müdürleri Philipp Anton Dethier ve Osman Hamdi Bey Dönemlerinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, XX/3, s. 1473-1499.

⁹⁰ BOA. MF. MKT.148/20, 25 Muharrem 1310-19 Ağustos 1892.

⁹¹ Mösyö Teodor'a üçüncü rütbeden nişan-ı Osmani, Mösyö Emestloro'ya dördüncü rütbeden Mecidi Nişanlarının verilmesiyle ilgili bkz. BOA. BEO. İ.TAL.2/10/2, 7 Muharrem 1310-1 Ağustos 1892.

⁹² Mösyö Joubin'in maaşından emeklilik için kesinti yapılmamasını talep etmişse de bu talebi kabul edilmemiştir. BOA. MF. MKT.181/105, 13 Rabiulevvel 1311-24 Eylül 1893; aylık 2.000 kuruş maaşla istihdam edilmesiyle ilgili bkz. BOA. MF. MKT.170/11/1-2, 16 Zilkade 1310-1 Haziran 1893.

⁹³ Mösyö Joubin'in Fransızca hazırladığı katalog bir yıl sonra 1894'de Türkçe olarak, Joubin, *Asar-ı Heykeltraşî Kataloğu; Luhud ve Mekabir-i Atike Kataloğu*, 1310 (1894) ve 1317 (1900) iki kez basılmıştır. Joubin, görevinden ayrıldıktan sonra da çalışmalarına devam etmiş olmalıdır ki, 1898'de Fransızca yayınladığı Mısır kataloğu 1899'da Müze-i Hümâyûn, *Asar-ı Misriyye Kataloğu* ismiyle Türkçe yayınlanmıştır. Zeynep Çelik, a.g.e., s. 113.

⁹⁴ BOA. MF. MKT.247/45/1, 07 Şaban 1312-3 Şubat 1895.

⁹⁵ Osman Hamdi Bey'in Mösyö Joubin yerine Mösyö Winter'in atanması talebi, BOA. MF. MKT.247/45/2, 4 Recep 1312-1 Ocak 1895, Maarif Nezareti tarafından uygun görülerek gereği için sadarete yazılmıştır. BOA. MF. MKT.247/45/3, 7 Şaban 1312-3 Şubat 1895.

hazırlamıştır.⁹⁶ 1895’de katalog memurluğuna atanan İzmirli Milonos⁹⁷ 19 Mayıs 1898’de ayrılırken,⁹⁸ 29 Aralık 1898’de Zaviyye atanmıştır.⁹⁹ Fransa Asar-ı Atika âlimlerinden Şayel, müzenin Asur ve Mısır bölümlerinin düzenlenmesinde, Bağdat kazılarında ve müze kataloglarının hazırlanmasında çalışmıştır.¹⁰⁰ Osman Hamdi Bey’in Fransa ile iyi ilişkileri sayesinde Louvre Müzesi Müdürü Mösyö Hoze’un müze kataloglarının hazırlanmasında görev yaptığı, Sayda’da keşfettiği eserlerle ilgili neşrettiği kataloğun içindeki eser resimlerini Parisli ressam Mösyö Döjor’a çizdirdiği bilinmektedir.¹⁰¹ 1905’den itibaren üç yıllık sözleşmeyle katalog memuru olan Gustova Mendel¹⁰², Yunan, Roma ve Bizans devirlerinin muhafızı unvanıyla da görev yapmıştır.¹⁰³ *Musées Imperiaux Ottomans*, isimli kataloğu hazırlayan Mendel’in¹⁰⁴ yaptığı işlerden memnuniyet duyularak 1907’de görev süresi uzatılmıştır.¹⁰⁵ 1911’de Almanya

⁹⁶ Arşiv belgelerinden sözleşmesiyle ilgili bilgi bulamadığımız Hermann Hilprecht’in bu çalışmalarının karşılığında Nippur kazılarında çıkarılmış çok sayıda antik eser bağışlanırken, üniversite yetkilileri Nippur’daki kazı izinlerinin de yenilmesini istiyordu. “*Babylonia*”, Free Museum of Science and Art, Departmen of Archaology and Paaentology, University of Pennssylvania, Bulletin, No: 1 (Mayıs 1897); 31-33, Zeynep Çelik, *a.g.e.*, s. 87.

⁹⁷ BOA. MF. MKT.292/34, 23 Cemaziyelevvel 1313-11 Kasım 1895.

⁹⁸ BOA. MF. MKT.357/13, 27 Zilhicce 1315-19 Mayıs 1898.

⁹⁹ Katalog memurlarına ödenen yüksek ücreti karşılamak için müzedeki görevinden istifa eden Yunan tebaalı Mösyö Milonos’un yerine yeni bir atama yapılmayarak ona tahsis edilen maaşın ödemelerde kullanılmasına karar verilmiştir. BOA. MF. MKT. 430/49, 15 Şaban 1316-29 Aralık 1898.

¹⁰⁰ Nişan taleplerini genellikle Osman Hamdi Bey yapmaktadır. Yazışmaların detayları için bkz. BOA. MF. MKT. 191/80/1, 18 Cemaziyelahir 1311-22 Aralık 1893, nişan verilmesi için bkz. BOA. İ.TAL.45/39, 22 Şaban 1311-28 Şubat 1894.

¹⁰¹ BOA. MF. MKT.191/73-23 C 1311-1 Ocak 1894; BEO.350/26228, 21 Recep 1311-28 Ocak 1894.

¹⁰² BOA. MF. MKT.828/61/2, 24 Zilkade 1322-30 Ocak 1905; Mendel göreve başlarken aylık maaşı dışında 300 Osmanlı lirası mukavele ücreti almıştır. BOA. ŞD.220/28, 22 Zilhicce 1322-27 Şubat 1905.

¹⁰³ BOA. İ.TAL.488/9/1,6 Muharrem 1332-5 Aralık 1913, Mösyö Mendel’in üç yıllık sözleşmesi sona ererek ayrılırken nişan verildiği anlaşılmaktadır. BOA. İ.TAL.488/9/3, 6 Muharrem 1330-27 Aralık 1911.

¹⁰⁴ Wendy, *a.g.e.*, s. 240.

Bu katalog Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş. destekleriyle gerçekleştirilen Mendel-Sebah Müze-i Hümayûn’u Belgelemek sergisi kapsamında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından hazırlanmıştır.

¹⁰⁵ BOA. İ.MF.13/23, 16 Rabiulahir 1325-29 Mayıs 1907.

tebasından Other/Onher? muhtemelen katalog memuru olarak görevlendirilmiş,¹⁰⁶ bir yıl sonra Âsar-ı Bâbiliye, Âsar-ı Kadime-i Şarkiye muhafızlığı ve katalogların tanzimiyle tekrar görevlendirilerek sözleşmesi iki yıl daha uzatılmıştır.¹⁰⁷ Müzedeki diğer uzmanlardan daha yüksek maaş alan katalog memurlarının kataloglar yayınladığı görülmüştür.¹⁰⁸ Katalog memurlarının istifalarında mali krizden geçen hükümetin ödemeleri yapamıyor olmasının etkisi muhtemeldir. Avrupalıların peşinde olduğu eserlere sahip olan Müze-i Hümayûn, rehber kitaplarla de müzenin tanıtımına çalışmıştır. Örneğin, Osman Hamdi Bey'in damadı Mehmed Vahid Efendi'nin *Rehnuüma* ismiyle 1903'de hazırladığı rehber kitabın 1909, 1914 ve 1919'da yeni baskıları yapması okuyucuların ilgisini çektiğini göstermektedir.¹⁰⁹ Tablo 2'de müzenin merkez teşkilat şemasında tüm personel görev tarihleriyle birlikte yer almaktadır.

Diğer Görevliler

Müzenin ilk dönemlerinden itibaren resmi kayıtlarda isimleri yer almayan birtakım personelinin olması muhtemeldir. Müzenin yoğun iş temposu ve kadro alınmasındaki zorluklar, müze idaresini güvenilirliğinden emin olunan gönüllü çalışanları istihdam etmeye sevk etmiş olmalıdır. 21 Mart 1883'de bir süredir müze işlerinde çalışan ve davranışları beğenilen Ahmed Bedreddin Efendi'nin lisana aşına olması dikkate alınarak, gerekirse taşradaki kazılarda da çalışmak üzere istihdam edilmesi, örneklerden biridir.¹¹⁰ Bu atama müze işlerinde fahrî/mülazım memurların istihdam edildiğini ortaya koyduğu gibi memurların seçiminde müzenin söz hakkı olduğunu da gösterir.

¹⁰⁶ BOA. BEO.3862/289636, 27 Safer 1329-27 Şubat 1911.

¹⁰⁷ BOA. BEO.4001/300043, 21 Safer 1330-10 Şubat 1912.

¹⁰⁸ Müzenin yayınladığı kataloglarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Edhem Eldem, *a.g.e.*, s. 74-77.

¹⁰⁹ Mehmed Vahid, *Rehnuüma*, 1337 (1919), Zeynep Çelik, *a.g.e.*, s. 114, Osmanlı Ordusunda görev yapan Mehmed Vahid iyi derecede Fransızca, Almanca ve Arapça bilmektedir. 1900'de Osman Hamdi Bey'in kızı Leyla ile evlenmesinden birkaç ay sonra askerlikten ayrılmıştır. I. Dünya Savaşı sonuna kadar Düyûn-u Umumiye İdare Meclisi'nde tercümanlık ve genel sekreterlik yapmıştır. 1908'den itibaren Sanayi-i Nefise Mektebi'nde daha sonra Mühendis Mektebi'nde sanat tarihiyle ilgili dersler vermiştir. Cezar, *a.g.e.*, s.271.

¹¹⁰ BOA. İ.DH.879/70160, 12 Cemaziyelevvel 1300-21 Mart 1883, Bedreddin Efendi'nin ismi bazı belgelerde Bedri olarak geçmektedir. Bedreddin Bey, göreve başlamasının ardından müze için eser teslim almaya başlamıştır. BOA. MF. MKT.78/55, 7 Safer 1300-18 Aralık 1882.

1894'de Heykeltraş/Hakkâk Mesrur Efendi müzeye dâhil olur.¹¹¹ Eserleri koruma bilinci günden güne artarken, 1897'de restoratör/antika tamircisi Rıza Efendi ve Kalemkâr İbrahim Ağa istihdam edilir.¹¹² 1901'de Heykeltraş Yervant Osgan Efendi asâr-ı atika tamiri memuru, İhsan Efendi'de yardımcısıdır.¹¹³ Yervant Osgan Efendi sadece heykeltraş değildir, *Le tumulus de Nemroud-Dagh* (Nemrud Dağı Tümülüsü) kitabının hazırlanmasında Osman Hamdi Bey ile birlikte çalışmıştır.¹¹⁴ Kazı alanlarından çıkarılan kıymetli tarihi eserleri İstanbul'a gelinceye kadar eşlik ederek güvenle taşınmasını sağlamak üzere Mehmed Bilal Efendi nakliye memuru olarak atanır.¹¹⁵ 1901'de bilet memuru unvanıyla Kosta Efendi'nin,¹¹⁶ 1902'de Osman Hamdi Bey'in oğlu mimar Edhem Bey'in Müze-i Hümâyûn'da görevlendirildiği görülmektedir.¹¹⁷ 1904'de Bilal Efendi, veznedar olarak görev yapmaktadır.¹¹⁸

¹¹¹ Şehirköyü Eski Muhasebecisi Mustafa İzzet Efendi'nin oğlu Mesrur Efendi ortamdan memnun olmasa gerek ki Darphane'ye tayinini istemiştir. BOA. DH. MKT. 287/11, 24 Rabiulevvel 1312-25 Eylül 1894.

¹¹² BOA. ML. EEM.295/93, 10 Şaban 1314-14 Ocak 1897.

¹¹³ Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, 1319, s. 49-50.

¹¹⁴ Zeynep Çelik, *a.g.e.*, s. 108. Osgan Efendi 1904'de Sanayi Nefise Mektebi dâhiliye müdürü ve heykel öğretmeni olarak görev yapmaktadır. İkdâm Gazetesi, No.3670, 20 Ağustos 1320-2 Eylül 1904.

¹¹⁵ Başarılarından dolayı taltif edilmesiyle ilgili bkz. BOA. MF. MKT. 421/61, 22 Cemaziyelahir 1316-7 Kasım 1898, Bilal Efendi 1901 ve 1903'de halen nakliye memuru olarak görev yapmaktadır. *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, 1319-1902, s. 49-50; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, 1321-1904, s. 49.

¹¹⁶ *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, 1319-1902, s.49-50; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye*, 1321-1904, s. 49.

¹¹⁷ Edhem Bey'e iş tanımı yapılmamış müzeye gidip gelmek üzere görevlendirildiği bildirilmiştir. BOA. İ.MF.8/17, 24 Rabiulevvel 1320-1 Temmuz 1902; BEO.1877/140730, 26 Rabiulevvel 1320-3 Temmuz 1902.

¹¹⁸ 1904'de halen bu görevdedir. *İkdâm Gazetesi*, No, 3670, 20 Ağustos 1320-2 Eylül 1904.

C. Müze-i Hümâyûn'un Taşra Teşkilatı / Müze Şubeleri

İmparatorluğun taşradaki memurların da gayreti ve işaretleriyle kurulan Müze-i Hümâyûn, kısa bir zaman içinde teşkilatlanmıştır. Müze-i Hümâyûn Dâhili Nizamnamesi'nde taşrada görev yapacak memurların tam bir tanımı yoksa da, atamalarda Maarif Nezareti ile birlikte nasıl hareket edileceğiyle ilgili hükümler yer alır.¹²¹ Müze-i Hümâyûn Dâhili Nizamnâme'sine göre, Müze-i Hümâyûn müdürü ihtiyaç duyduğu vilayetlerde memur görevlendirmek istediğinde durumu Maarif Nezareti'ne bildirecek, kabul edilmesi halinde belirlenen kişilere memuriyetle ilgili talimatlar tebliğ edilebilecektir.¹²²

İlk olarak yabancıların kazı yaptıkları bölgelerde devlet için görev yapan tüm memurlar Müze-i Hümâyûn memuru gibi görevlendirilmiştir.¹²³ Şöyle ki, tüm memurlar görev sahaları içinde yapılan kazıları denetlemek, çıkarılan eserleri korumak, devletin hakkı olanları hemen İstanbul'a göndermek, gönderilemiyorsa devlet daireleri içinde veya kurumun bahçesinde koruma altına almak ve usulsüz bir surette yurtdışına çıkarılmasına engel olmak zorundaydı. Memurlar asli vazifelerine ek olarak asar-ı atıkayı koruyabilmek için Müze-i Hümâyûn için çalışır hale gelmişti.¹²⁴ Arkeolojik kazılardan, temel kazılarından veya tarlalardan çıkan büyük ölçülü mimari eserlerin tamamının İstanbul'a gönderilmesi çok büyük maliyetler gerektiriyordu. Bu sebeple valilikler bazı eserleri mekteplerin içinde ve bahçelerinde koruma altına alıyordu.¹²⁵ Böylece Mekteb-i İdadi Müze Şubeleri açılmaya başlanmıştır. Çalışmalarımız sırasında Konya, Sivas, Kudüs, Bursa ve Selanik'te müze şubelerinin açıldığı tespit edilmiştir. Genellikle yerelden gelen talebin müze müdürlüğüne değerlendirilmekte; gerçekten kıymetli eserler ortaya çıkmışsa, çevrede önemli ören yerlerinin olduğu tespit edilirse orada müze şubesi açılmasına karar verilmektedir.

¹²¹ Bu maddenin yazımında nihai kararın müzeye bırakılması sağlanarak, hükümetin müzeden bağımsız atama yapmasının önüne geçilmiştir. BOA. ŞD. 210/27, 23 Rabiulevvel 1306/27 Kasım 1888.

¹²² BOA. İMMS. 105/4464, 13 Ramazan 1306/13 Mayıs 1889.

¹²³ Zeynep Çelik, *a.g.e.*, s.174-197.

¹²⁴ BOA. MF. MKT.577/47, 25 Cemaziyelevvel 1319-9 Ekim 1901.

¹²⁵ Bergama'da bir camideki dokuma seccade çalınacağı haber alınarak kaymakam odasında koruma altına alınmıştır. BOA. MF. MKT.200/36, 6 Şevval 1311-12 Nisan 1894.

Kronolojik olarak değerlendirecek olursak ilk örneğimiz 7 Şubat 1899'da resmi açılışla hizmete giren Konya Mekteb-i İdadi avlusundaki Konya Müze-i Hümayûn Şubesidir.¹²⁶ 1904'de açılan Bursa Müze-i Hümayûn Şubesi'nin açılışına müdür yardımcısı Halil Ethem Bey gitmiştir.¹²⁷ Bursa Müze Şubesi, kısa sürede yakın çevresinde çıkan eserlerin muhafaza edildiği bir mekân olmuştur. Bolvadin'den 1907'de çıkan heykel,¹²⁸ İznik'de oturan İtalyan Fabyano'dan alınan eserler Bursa müze şubesine teslim edilmiştir.¹²⁹ Sivas Müze Şubesi kütüphanesiyle birlikte açılmıştır.¹³⁰ Taşra müzeleri kısa bir süre içinde sadece toprak altından çıkan tarihi eserlerin değil, çini gibi Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin mütemmim cüzlerinin de korunduğu mekânlara dönüşür.¹³¹ Müze-i Hümayûn gibi müze şubelerinin de yıllık bütçesi vardır. Örneğin, Kudüs Müze Şubesi'nin 1911 yılı bütçesi 50.000 kuruştur.¹³²

Bazı müze şubeleri de Maarif Nezareti tarafından değil belediyeler tarafından açılmaktadır. Selanik Müze Şubesi, belediye tarafından inşa olunanlara güzel bir örnektir.¹³³ Talep İstanbul'a iletildiğinde müze için seçilen yeri ve diğer hususları incelemek üzere Müze-i Hümayûn Müdürü Osman Hamdi Bey gitmiş, yerine kardeşi Halil Edhem Bey vekâlet etmiştir.¹³⁴ Müze

¹²⁶ BOA. MF. MKT.482/8, 22 Şaban 1317-26 Aralık 1899; Resmi açılışından önce bağış eser kabul etmeye başlamıştır. Ispartalı Yanko ve Panayot efendilerin bağışladıkları eserler için bkz. BOA. MF. MKT.471/55, 9 Cemaziyelahir 1317-15 Ekim 1899.

¹²⁷ BOA. BEO.2399/179870, 17 Cemaziyelahir 1322-27 Eylül 1904; Müzede değerli birçok eser bulunmakla birlikte, eserlerin güvenle teşhir edileceği ve korunacağı dolaplar yoktur. Durumu kardeşinden öğrenen Osman Hamdi Bey, Maarif Nezareti'ne yazdığı tezkiresinde 3.000 kuruşa mal olacak dolap masrafının Bursa vilayeti tarafından temin edilmesiyle ilgili görüşlerini iletir. BOA. MF. MKT.1811/4/1, 3 Recep 1322-13 Eylül 1904.

¹²⁸ BOA. MF. MKT. 1001/79, 11 Cemaziyevvel 1325-22 Haziran 1907.

¹²⁹ Alınan 30 parça eserin detayları için bkz. BOA. MF. MKT.1045/69, 23 Safer 1326-27 Mart 1908.

¹³⁰ Müzede bulunan eserler ve kütüphanedeki kitapların envanter defterinin bir kopyası Müze-i Hümayûn tarafından istenmesiyle ilgili bkz. BOA. MF. MKT.560/33, 10 Safer 1319-29 Mayıs 1901.

¹³¹ BOA. MF. MKT.908/6, 29 Zilkade 1323-25 Ocak 1906.

¹³² Bu bütçenin kale yerinde kullanılmasıyla ilgili Osman Hamdi Bey'in Maarif Nezaretine tezkiresi için bkz. BOA. MF. MKT.1175/6, 18 Ramazan 1329-12 Eylül 1911.

¹³³ BOA. MF. MKT.967/21, 22 Şevval 1324-9 Aralık 1909.

¹³⁴ Osman Hamdi Bey'in konuyla ilgili talebi için bkz. BOA. MF. MKT.1173/16/1, 7 Recep 1327-25 Temmuz 1909, Maarif Nezaretinin bu talebi kabul etmesi ve 1600 kuruş

şubelerinin her biri ayrı bir çalışma konusu olacak kadar kapsamlı olduğundan çalışmanın hacmini büyütmemek için bu bilgilerle iktifa edilmiştir. Bursa Müze Şubesi¹³⁵ ve Konya Müze¹³⁶ şubeleriyle ilgili müstakil makalelerin olduğunu söyleyebilmek memnuniyet vericidir.

Asar-ı Atika Memurluğu

Osmanlı Devleti bazı memurlarına mevcut görevlerine ilave olarak asar-ı atika memuru unvanı vererek, bölgelerinde yapılan kazıları denetlemelerini ve müze ile birlikte hareket etmelerini organize etmiştir. Bunların dışında müzenin teşvikiyle bu unvanın verildiği siviller de bulunmaktadır. İlk asar-ı atika memuru olarak tespit ettiğimiz isim, Aydın Vilayeti Asar-ı Atika Memuru Baltacızade Dimostin Efendi/Bey'dir.¹³⁷ Dimostin Efendi (Démosthonés Baltazzi), Müze-i Hümayûn'un resmi kadrosunda yer almadığı için düzenli maaş verilemese de,¹³⁸ 1885'de verilen saniye rütbesinin¹³⁹ yükseltilmesi,¹⁴⁰ harcırah ödenmesi gibi farklı şekillerde ödüllendirilmesiyle gündeme gelir.¹⁴¹ Asar-ı atika memuru unvanı verilenlerin kazılara nezaret etme yöntemi, eserlerin korunması ve sağlıklı bir şekilde nakledilmesiyle ilgili bir eğitim alıp almadığı bilinmiyor. Ancak Dimostin Bey'in Maarif Nezareti'ne bölgesinden çıkan eserlerin hangi önlemlerle İstanbul'a gönderileceğine dair önerilerini muhteva eden müzekkeresi, Osman Hamdi Bey tarafından takdirle

harcırah ödemesiyle ilgili bkz. BOA. MF. MKT. 1173/16/2, 14 Recep 1327-1 Ağustos 1909.

¹³⁵ İsmail Yaşayanlar, "Devlet, Arkeoloji ve Âsâr-ı Atika: Bir Vilayet Müzeciliği Örneği Olarak Müze-i Hümayûn Bursa Şubesi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, XIX/35, 555-585.

¹³⁶ Sadi Bayram, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Konya Eski Eserleri ve Konya'da Müze Kurulması Çalışmaları", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, VI/ 6, Konya, 2021, s. 133-162.

¹³⁷ Dimostin Efendi'ye Osman Hamdi Bey'in desteğiyle "bey" unvanı verilmiştir. Yaşar Yılmaz, "Zincirli'den Eserlerimizin Götürülüşü Osman Hamdi Bey'in Öteki Yüzü", *Korpus*, İstanbul 2023, s. 57, Dimostin Efendi bazı belgelerde efendi bazılarında bey olarak yer almakla birlikte çalışmamızda efendi unvanı tercih edilmiştir.

¹³⁸ BOA. MF. MKT.97/4, 2 Cemaziyelahir 1305-15 Şubat 1888.

¹³⁹ BOA. MF. MKT.86/92, 27 Recep 1302-12 Mayıs 1885.

¹⁴⁰ BOA. MF. MKT.97/149, 28 Recep 1305-10 Nisan 1888.

¹⁴¹ Dimostin Bey'in harcırahının ve eski eserlerin nakliyle ilgili masrafların Aydın Vilayeti tarafından ödenmesiyle ilgili bkz. BOA. MF. MKT.99/65, 22 Şevval 1305-2 Temmuz 1888.

karşılanmıştır.¹⁴² Osman Hamdi Bey, Dimostin Bey'in yeteneklerinden etkilenmiş olmalıdır ki,¹⁴³ Sayda'da yapacağı kazının ekibine son anda onu da dâhil eder. Dimostin Bey'in bu kazıya katılmasında herhangi bir sorun olmasa da Maarif Nezareti'ne önceden bildirilmediği için maaş ödemesi nezaretten değil,¹⁴⁴ Osman Hamdi Bey'e kazı için verilen 250 altınlık/4.122.750 TL'lik¹⁴⁵ bütçeden karşılanmak zorunda kalınır.¹⁴⁶ Asar-ı atika memurları zaman zaman müzenin görevlendirilmesiyle yakın bölgelere gidip yüzey araştırması yapmaktadır. 1890'da Denizli'ye yüzey araştırması için görevlendirilen Dimostin Bey, birçok mermer heykel parçası bulunduğu Eski Hisar'da kazıya başlarsa kıymetli daha birçok mermer ve tunç heykel ve yazılı eski eser bulunacağına kanaat getirir. Şayet Müze-i Hümâyûn Müdürlüğü ona kazı izni verecek olursa para talep etmeyecek bölgede bulunan eski binalardan dökülen taşlarla toprak altından çıkan mermer ve benzeri adi taşları (?) satarak hâsıl olan para ile kazıya başlayacaktır.¹⁴⁷ Dimostin Bey'in imzasıyla gelen bu yazıya verilen cevaba ulaşılammıştır. Ancak bu belge Dimostin Bey'in eski eserleri satma konusunu rahatlıkla dile getirmesi kadar, asar-ı atika memurlarının izin aldıkları takdirde kazı da yapabildiklerini belgelemesi açısından önemlidir.

Devlet asar-ı atika memurlarına düzenli maaş ödeyemiyorsa da, bu unvan oldukça itibarlı olmalıdır ki, ödül olarak verildiği görülür. Selanik'te yapılan kaçak kazıyı ve çıkarılan eserleri devlete ihbar eden Civanaki Efendi'ye *asar-ı atika memuru* unvanı verilmesi güzel bir örnektir.¹⁴⁸ Tespit ettiğimiz *asar-ı atika memurları*; Hille'de Mahmud Efendi,¹⁴⁹ Midilli'de Dimotonidi Efendi,¹⁵⁰

¹⁴² Osman Hamdi Bey'in Maarif Nezaretine konuyla ilgili görüşlerini ilettiği tezkire için bkz. BOA. MF. MKT.97/ 153, 30 Recep 1305-12 Nisan 1888.

¹⁴³ Yaşar Yılmaz, Osman Hamdi Bey ile İzmirli tefeci, toprak ağası, banker Dimostin Efendi arasındaki ilişkiyi farklı bir boyutta değerlendirmektedir. Bkz. Yaşar Yılmaz, *a.g.e.*, s. 56-57.

¹⁴⁴ BOA. MF. MKT.101/41/2,3, 8 Zilhicce 1305-16 Ağustos 1888, 3 M 1306-9 Eylül 1888.

¹⁴⁵ Bir altın yaklaşık bir cumhuriyet altına eş değer olduğundan, 7 Nisan 2024 tarihli fiyatı olan 16.491.00TL'den hesaplanmıştır.

¹⁴⁶ BOA. MF. MKT.101/41/1, 25 Şevval 1305-5 Temmuz 1888.

¹⁴⁷ BOA. MF. MKT.117/82, 3 Şevval 1307-23 Mayıs 1890.

¹⁴⁸ Selanik'te yapılan kaçak kazıyı ve çıkarılan eserleri devlete ihbar eden Civanaki Efendi'ye asar-ı atika memuru unvanı verilmesiyle ilgili bkz. BOA. MF. MKT.30/136, 24 Cemaziyelahir 1292-28 Temmuz 1875.

¹⁴⁹ BOA. MF. MKT.91/57, 10 Şevval 1303-12 Temmuz 1886.

¹⁵⁰ BOA. MF. MKT.95/23, 18 Muharrem 1305-6 Ekim 1888.

Aydın'da Dimostin Bey ve ardından Kanas Efendi,¹⁵¹ Ankara'da Ahmed Hilmi Efendi,¹⁵² İzmir ve Çeşme'de Vangel Efendi,¹⁵³ İzmir'de(tekrar) Aziz Bey'dir.¹⁵⁴

Fahrî Müze Memurluğu

Müze-i Hümâyûn Dâhili Nizamnamesi'nde *fahrî müze memurlarına* işaret edilmemiştir. Ancak 10. maddesinde taşrada görev yapacak memurların müzenin denetiminde seçilebilmesini sağlayan bazı ibareler yerleştirilmiştir.¹⁵⁵ Osman Hamdi Bey'in yazışmaları incelendiğinde *fahrî müze-i hümâyûn memurlarına* oldukça güvendiği görülür. Örneğin 4 Ekim 1894'de Maarif Nezaretine vilayetlerde kazı dışında ara sıra ortaya çıkan eserlerin İdadi Mekteplerinde toplanıp korunduğu ve ehemmiyetli olduğu düşünülenlerin doğruca İstanbul'a gönderildiğine işaret ederek, müzeye gönderilmesi halinde taşıma bedeli 100 kuruştan fazla tutacak olanlarla ilgili önceden istişarede bulunulmasını talep eder.¹⁵⁶ Maarif Nezareti ve vilayetler işin içine girince iş biraz çetrefilli hale gelir. Bunun üzerine, 22 Ekim 1895'de Diyarbakır gibi merkeze uzak vilayetlerdeki fahrî müze memurlarıyla fikir alışverişinde bulunulması ve önceki kanunlara uyulmakla birlikte nakilleri 100 kuruşu aşmayan eserlerin idadi mekteplerine gönderilmesi için izin gerekmediğini tekrar bildirir.¹⁵⁷ Osman Hamdi Bey, 12 Aralık 1895 tarihli tezkiresinde, Müze-i Hümâyûn'un Bağdat, Diyarbakır ve Kudüs'de fahrî memurları olduğunu ve eserlerin ehemmiyetli olup olmadığına onlarla istişare edilerek karar verilebileceğini tekrar bildirir.¹⁵⁸

Osman Hamdi Bey'in talebiyle müze için önemli hizmetlerde bulunan bazı görevlilere *müze-i hümâyûn fahrî memurluğu* unvanının verildiği görülür. Örneğin Maarif Nezaretine yazdığı 13 Şubat 1894 tarihli tezkiresinde, Diyarbakırlı Avukat (dava vekili) Natık Efendi'ye Müze-i Hümâyûn'a kazandırdığı eserlere teşekkür ve bundan sonra yapacağı çalışmalarda daha

¹⁵¹ BOA. MF. MKT.350/43, 9 Zilhicce 1314-11 Mayıs 1897.

¹⁵² BOA. MF. MKT.1145/33, 15 Zilhicce 1327-28 Aralık 1909.

¹⁵³ BOA. MF. MKT.1161/45, 23 Ramazan 1328-28 Eylül 1910.

¹⁵⁴ BOA. MF. MKT.102/16, 29 Zilkade 1332-17 Eylül 1914.

¹⁵⁵ BOA. ŞD.210/27/6, 23 Rabiulevvel 1306-27 Kasım 1888.

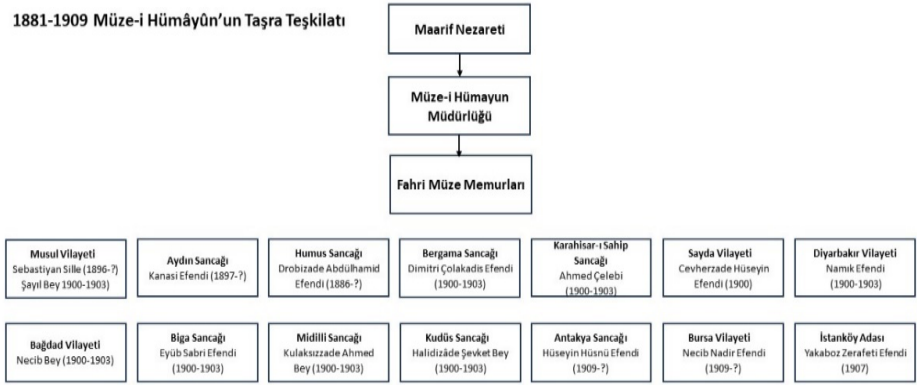
¹⁵⁶ Müze-i Hümâyûn'dan 144 sayıyla çıkan tezkire için bkz. BOA. MF. MKT. 289/35/1, 4 Rabiulevvel 1312-5 Ekim 1894.

¹⁵⁷ BOA. MF. MKT. 289/35, 3 Cemaziyevvel 1313/22 Ekim 1895.

¹⁵⁸ Müze-i Hümâyûn'dan 172 sayıyla çıkan tezkire için bkz. BOA. MF. MKT. 289/35/6, 24 Cemaziyevvel 1313-12 Aralık 1895.

güçlü olabilmesi için uhdesine *müze-i hümayûn fahrî memurluğu* unvanı verilmesini talep etmiştir.¹⁵⁹ Natık Efendi sonraki yıllarda bir kısmını kendi parasıyla almak suretiyle¹⁶⁰ müze koleksiyonlarına birçok eski eser ve sikkenin kazandırılmasında aktif rol oynar.¹⁶¹ Müze'nin sikke koleksiyonunun oluşmasında ciddi bir emeği bulunan Natık Efendi'nin yaptığı işlerle ilgili detaylı bir araştırma olduğundan¹⁶² burada konumuzla ilgili kısımlara işaret edilmekle iktifa edilmiştir.¹⁶³

Tablo 3 *Müze-i Hümayûn'un Taşra Teşkilatı ve Taşra Görevlileri*¹⁶⁴



¹⁵⁹ BOA. MF. MKT.192/96, 7 Recep 1311-14 Ocak 1894 yılında Maarif Nezareti'ne gönderilen yazıda; eski eserlerin doğrudan müzeye gönderilmesi esnasında uzak vilayetlerde muhtelif sorunların yaşandığı bildirilmiştir. Bu sebeple Diyarbakır gibi merkeze uzak vilayetlerdeki fahrî müze memurlarıyla fikir alışverişinde bulunulması ve önceki kanunlara uyulmakla birlikte nakilleri 100 kuruşu aşmayan eserlerin idadî mekteplerine gönderilmesi için izin gerekmediğini tekrar bildirilmiştir. BOA. MF. MKT. 289/35, 3 Cemaziyevvel 1313/22 Ekim 1895.

¹⁶⁰ BOA. MF. MKT.495/23, 19 Zilkade 1317-21 Mart 1900; kendi imkânlarıyla satın alarak müzeye gönderdiği eserlerle ilgili ödeme için ayrıca bkz. BOA. MF. MKT.808/49, 28 Recep 1322-8 Ekim 1904.

¹⁶¹ BOA. MF. MKT.560-29, 9 Safer 1319-28 Mayıs 1901; Natık Efendi vasıtasıyla alınan sikkelerinin müze bütçesinden ödenmesiyle ilgili bkz. BOA. MF. MKT. 722/52, 9 Cemaziyevvel 1321-3 Ağustos 1903.

¹⁶² Hakan Aslan, "Diyarbakır Vilayeti'nde Âsâr-ı Atıka Bilincinin Gelişimi: Müze-i Hümayûn Fahrî Memuru Natık Efendi ve Faaliyetleri", *Belgi*, Sayı: 24 (Yaz 2022/2).

¹⁶³ Natık Efendi bazı belgelerde asar-ı atika memuru olarak geçmektedir. BOA. MF. MKT:456/25, 9 Rabiulevvel 1317-18 Temmuz 1899.

¹⁶⁴ Tablo yazarın araştırmaları sırasında makalede işaret edilen kaynaklara dayanılarak hazırlanmıştır.

Fahrî müze memurları Maarif Nezareti tarafından kazı komiseri olarak da görevlendirilebilmektedir. Mesela, Kudüs Müze-i Hümâyûn Fahrî Memuru İbrahim el-Halidî Efendi aynı zamanda Kudüs kazı komiseridir. 1895'de kazıda görevliyken vefat eder. Kendisine kazılarda eşlik eden oğlu Şevket Efendi kazı komiseri ve fahrî müze memuru olma talebiyle Kudüs Mutasarrıflığına başvurur. Kudüs Mutasarrıfı Şevket Efendi'yi ehliyetli gördüğü ve kazının tatil edilmemesi için görevlendirmekle birlikte, işin resmiyet kazanması için Maarif Nezaretine yazar.¹⁶⁵ Maarif Meclisi üyeleri 17 Haziran 1896 tarihli oturumda bu talebi değerlendirerek Şevket Efendi'nin Kudüs kazı komiseri olarak atanmasını uygun görür ancak fahrî müze memurluğu için Müze-i Hümâyûn Müdürlüğü'nün görüşünün alınması gereklidir.¹⁶⁶

Diğer bir örnek ise Rumeli'de gerçekleşir. Yanya'ya bağlı Berat sancağı civarında bulunan Yunan tebaasından Profesör Mösyö Karapano(?) tarafından yapılan kazılarda Yunan sanatına ait kıymetli eserlerin ortaya çıktığını belirten Yanya Maarif Müdürü, bazı mermer büstlerin çizimlerini Sadarete gönderir.¹⁶⁷ Yanya ve civarında yapılacak kazılara ve ortaya çıkarılacak eserlerle ilgilenecek yetkili hiç kimsenin olmadığına işaret ederek Nedim Bey'in fahrî müze memuru olarak atanmasını önerir.¹⁶⁸ Müze müdürlüğü çıkan eserlerden iki örnek ve Nedim Bey hakkında bilgi ister.¹⁶⁹ Günümüze ulaşan belgeler arasında Nedim Bey'in fahrî müze memuru olarak atanıp atanmadığı takip edilemese de, Osmanlı devletinin bürokratik nezaketiyle birlikte, Müze-i Hümâyûn Müdürlüğü'nün fahrî müze memuru atamalarındaki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.¹⁷⁰

¹⁶⁵ BOA. MF. MKT.326/52/1, 15 Zilkade 1312-28 Nisan 1896.

¹⁶⁶ Maarif Nazırının 2 Temmuz 1896'da Müze-i Hümâyûn'a durumu bir tezkireyle bildirmesiyle ilgili bkz. BOA. MF. MKT.326/52/2, 6 Muharrem 1314-17 Haziran 1896.

¹⁶⁷ BOA. MF. MKT. 777/29/3, 18 Safer 1322-4 Mayıs 1904.

¹⁶⁸ BOA. MF. MKT.777/29/4, 22 Cemaziyelevvel 1322-4 Ağustos 1904.

¹⁶⁹ Eserlerden ikisi İstanbul'a incelenmek üzere gönderilmiştir. Ancak Osman Hamdi Bey, bu büstlerin çıktığı arazilerde vücutlarına ait kalıntılar olup olmadığını da merak etmektedir. BOA. MF. MKT.777/29/5, 11 Cemaziyelevvel 1322-23 Ağustos 1904.

¹⁷⁰ Nitekim müze müdürlüğü de konuyla ilgili olumlu görüş verdiğinden muhasebeye kaydı yaptırılarak durum bir telgrafla Kudüs Mutasarrıflığına bildirilmiştir. BOA. MF. MKT.326/52/3, 23 Muharrem 1314-4 Temmuz 1896.

Çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz fahrî müze memurlarının görev tarihleri ve yerleri şöyledir: 1896'da Musul'da Sebastiyân Şilk,¹⁷¹ 1897'de Aydın'da Kanasi Efendi,¹⁷² 1900-1903 arasında Bergama'da Dimitri Çolakidis Efendi,¹⁷³ 1900-1903 arasında Karahisar-ı Sahib'de Ahmed Çelebi,¹⁷⁴ Sayda'da Cevherzâde Hüseyin Efendi,¹⁷⁵ Bingazi'de Eyüb Sabri Efendi'dir.¹⁷⁶ 1901-1903 arasında, Diyarbakır Vilayeti'nde Namık Efendi, Biga Sancağı'nda Eyüb Sabri Efendi¹⁷⁷, Midilli Sancağı'nda Kulaksızzade Ahmed Bey, Kudüs'de yukarıda da işaret edilen Halidizâde Şevket Bey, Bağdad Halle'de Necib Bey, Musul'da Şayıl Bey, Bergama'da Çolakidi Efendi¹⁷⁸, Aydın Sancağında Balatcık (Balat) memuru Kanasi Efendi, Karahisar-ı Sâhib'de Ahmed Çelebi Efendi, Sayda'da Hohrizade Hüseyin Efendi görev yapmaktadır.¹⁷⁹ 1907'de İstanköy'de Yakabos Zerafeti Efendi,¹⁸⁰ Suriye/Humus Drobizade Abdülhamid Efendi,¹⁸¹ 1909'da Antakya'da Hüseyin Hüsnü Efendi,¹⁸² Bursa'da Necib Nadir Efendi'nin görev

¹⁷¹ BOA. BEO.866/64922, 8 Cemaziyelahir 1314-14 Kasım 1896.

¹⁷² BOA. MF. MKT.350/43, 9 Şevval 1314-13 Mart 1897.

¹⁷³ BOA. MF. MKT.537/21, 29 Recep 1315-2 Kasım 1900; 1903'de halen görevde olmasıyla ilgili bkz. (Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, 1321, s. 49.

¹⁷⁴ *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, 1319-1901, s.49-50; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, 1319-1321-1901-1903, s. 49.

¹⁷⁵ BOA. MF. MKT.539/15, 11 Şaban 1318-4 Aralık 1900.

¹⁷⁶ BOA. BEO.1459/109358, 18 Zilkade 1317-20 Mart 1900; Masrafları ve ikramiyesinin ödenmesiyle ilgili ayrıca bkz. BOA. MF. MKT.1178/64, 27 Rabiulevvel 1330-16 Mart 1912.

¹⁷⁷ 1903'de Biga'da Sabri Bey ismiyle bkz. BOA. MF. MKT.745/61, 9 Şaban 1321-1 Ekim 1903.

¹⁷⁸ Çolakidi Efendi müzenin ilk kataloglarından birinin yazarıdır. Berlin Kraliyet Müzesi'nde basılan Osmanlı Türkçesi ile yayınlanmış gezi rehberi olarak kabul edilen 1320 tarihli ve 42 sayfadan oluşan Rehber-i Harabe-i Bergama isimli içinde arkeolojik verilerinde yer aldığı katalogu yayınlamıştır. Meltem Begüm Saatçı Ata, "Müze-i Hümâyûn Müdürleri, s. 1484-85.

¹⁷⁹ *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, 1319-1901, s. 49-50.

¹⁸⁰ Tercüme-i hal varakası için bkz. BOA. MF. MKT.1055/8/1, Vazifeleri arasında eserlerin tahribini önleme vazifesi eklenerek Osman Hamdi Bey tarafından Maarif Nezareti'ne önerilmesi için bkz. BOA. MF. MKT. 4 Şaban 1055/ 18 Recep1325, 27 Ağustos 1907; Müze-i Hümâyûn'a atanmanın yapıldığının bildirilmesi için bkz. BOA. MF. MKT.1055/8/5, 15 Rabiulevvel 1326-17 Mayıs 1908.

¹⁸¹ BOA. HH. İ.62/23, 12 Cemaziyevvel 1303-16 Şubat 1886.

¹⁸² Hüseyin Hüsnü Efendi aynı zamanda Maarif Komisyonu Azalığı ve Antakya Nüfus memuru olarak da hizmet vermektedir. BOA. DH. MUİ.1/55, 14 Şaban 1327-31 Ağustos 1909.

yaptığı tespit edilebilmektedir.¹⁸³ Şüphesiz yıllara göre memurlarla ilgili detaylı bilgilere ulaşmak mümkünse de, çalışmamız teşkilatı ortaya koymayı hedeflediğinden bu kadar örnekle konunun anlaşıldığı kanaati oluşmuştur. Araştırmamız sırasında tespit ettiğimiz Müze-i Hümayûn taşra teşkilatına mensup fahrî müze memurları görev yerleri ve tarihleri Tablo 3’de gösterilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Müze-i Hümayûn Avrupa müzelerinden sonra kurulmuşsa da ilk yıllarında yaptığı düzenlemeler, yayınladığı kataloglar, kurduğu uluslararası ilişkilerle gündeme oturmayı ve uzun süre orada kalmayı başarmıştır. Teşkilatlanması her ne kadar Osman Hamdi Bey döneminde tamamlanmışsa da Dr. Dethier tarafından başlatıldığı aşikârdır. Dethier müzeyi bir depo olarak almış, ciddi uğraşlarla müstakil bir binaya taşımış, eserlerin tanıtılması için katalog hazırlanmasından, müzede yapılacak işlerin bir komisyon tarafından incelenmesine, geleceğin müzecilerinin yetiştirilmesi için müstakil bir okul kurulmasına kadar birçok önemli hususu gündeme getirmiş ve önemli kararlar alınmasını sağlamıştır. Dethier zaman zaman haksızlığa uğrasa da, hedeflediği birçok mesele sonuca ulaşmıştır. Ancak en önemli husus olan yeni müzecilerin yetiştirileceği mektep projesinin hayata geçirilmemiş olmasıdır ve bu durum Türk müzeciliği için büyük bir kayıptır. Osman Hamdi Bey’in Müze-i Hümayûn mektebi yerine Sanayii Nefise Mektebi’nin açılmasını incelemesiyle Türkiye’de müzecilik bilimsel bir alan olma şansını doğarken yitirmiştir.

Konumuz Müze-i Hümayûn’un teşkilat yapısının ortaya çıkarılması olduğundan önemli dönüm noktaları kabul ettiğimiz tarihler için müze teşkilat şemaları hazırlanmıştır. Bu çalışma için ilk kez hazırlanan şemalardan müzenin yıllar içinde kaydettiği gelişmeleri incelemek mümkündür. Müzede birden fazla statüde görev yapan memurlar vardır. Atama yazıları incelendiğinde memur olarak atanmadan önce mülazım olarak müzede bir süre görev yapıldığı söylenebilir. Kadrolu memurlar dışında, sözleşmeli memurlar ve fahrî memurlar müzenin merkez ve taşra teşkilatlarında görev yapmaktadır.

Çalışmanın merkezine yerleştirdiğimiz Müze-i Hümayûn Dâhili Nizamnamesi günümüz yönetmelikleriyle karşılaştırılarak, yüz küsur yıl

¹⁸³ BOA. MF. MKT.1109/34, 29 Safer 1327-22 Mart 1909.

sonra müzeciliğin geldiği noktaya işaret edilmiştir. Osman Hamdi Bey'in, müze yönetiminde kardeşlerini ve oğlunu istihdam etmesi tartışılabilir. Oğlu Edhem Bey'in Arkeoloji Müzesi'nin mimarı olan Valaury'den sonra müteahhit mimar olarak yüksek maaşla istihdamı döneminde tartışılrsa da ardından müdür yardımcısı yapılmıştır. Elbette ki kendisinden sonra müdür olan kardeşi Halil Ethem Bey'in müzeciliğe katkıları büyüktür.

Maalesef müzecilik ilk dönemlerdeki bilimsel bir alan olarak kabul edilen pırıltılı yükselişini uzun yıllar önce kaybetmiştir. Günümüzde her yıl yüzlerce mezun veren arkeoloji ve sanat tarihi bölümleri mezunları müze *ihtisas elemanı* kabul edilmesine rağmen, aralarındaki statü ve maaş adaletsizliği gibi konular çözülememiştir. Son yıllarda gerçekleşen yetişmiş müze uzmanlarının alakasız müzelerde ve alakasız işlerde görevlendirilmeleriyle ilgili gelişmeler, yüzyılı aşkın süredir sözlü kurullarla aktarılan müzecilik gelenek ve göreneklerinin akamete uğramasına sebep olmaktadır. Müze-i Hümayûn mektebinin kurulmamasında ilk darbeyi alan müzecilik, uzmanlaşmış müzecilerin doğru değerlendirilmemesiyle ciddi zarar görmektedir.

KAYNAKÇA

- DUMONT, Albert, "Le Musée Sainte-Irène à Constantinople. Antiquités grecques, grécques, gréco-romaines et byzantines", *Revue archéologique*, XVIII/2(Ağustos-Aralık 1868).
- ARSLAN, Hakan, "Diyarbakır Vilayeti'nde Âsâr-ı Atıka Bilincinin Gelişimi: Müze-i Hümayûn Fahrî Memuru Natık Efendi ve Faaliyetleri", *Belgi*, 24 (Yaz 2022/2), s. 399-429.
- _____, "Müzeciliğin Gelişmesinde Müze-i Hümayûn Müdürleri Philipp Anton Dethier ve Osman Hamdi Bey Dönemlerinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XX/3, s. 459-482.
- "Babylonia", Free Museum of Science and Art, Departmen of Archaology and Paaentology, University of Pennssylvania, *Bulletin*, No: 1 (Mayıs 1897).
- BAYRAM, Sadi, "Osmanlının Son Dönemlerinde Konya Eski Eserleri ve Konya'da Müze Kurulması Çalışmaları", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, VI/6, 2021, s. 133-164.
- ÇELİK, Zeynep, *Asar-ı Atika Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti*, Çev. Ayşen Gür, KÜY (Koç Üniversitesi Yayınları), İstanbul 2016.

ELDEM, Edhem, *Mendel-Sabah Müze-i Hümayûn'u Belgelemek Documenting The Imperial Museum*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

EYİCE, Semavi, "Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 6, İstanbul 1985, s. 1596-1603.

"İstanbul Arkeoloji Müzesinin İlk Müdürlerinden Dr. PH. Anton Dethier Hakkında Notlar", *Arkeoloji Müzesi Yıllığı*, Sayı: 9 İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları: XXII, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960, s. 45-52.

GERÇEK, Ferruh, *Türk Müzeciliği*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.

İKDAM Gazetesi, No.3670, 20 Ağustos 1320-2 Eylül 1904.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı, İstanbul 1871, İAM Kütüphane Koleksiyonu, Env.No: 752.

Joubin, André, *Asar-ı Heykeltraşi Kataloğu; Luhud ve Mekabir-i Atike Kataloğu*, 1310 (1894).

KÜRKMAN, Garo, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Ressamlar 1600-1923*, C.II, Matüsalemler Uzmanlık ve Yayıncılık, 2004.

Mehmet Vahit, "Osmanlı Müzesi", *Servet-i Fünun*, No: 984, İstanbul, Nisan 1910.

Sâlnâme-i Devleti-i Aliyye-i Osmâniyye, 1302-1885.

Sâlnâme-i Devleti-i Aliyye-i Osmâniyye, 1326-1909.

Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, 1319-1902.

Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, 1321-1904.

SU, Kamil, *Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi*, İCOM Türkiye Milli Komitesi Yayınları, İstanbul 1965.

SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c.2, s. 441-442.

SERBESTOĞLU, İbrahim, Turan Açık, "Osmanlı Devleti'nde Modern Bir Okul Projesi:

Müze-i Hümayûn Mektebi", *Akademik Bakış*, VI/12 (Yaz 2013), s.157-172.

Takvim-i Vekayii Gazetesi, 28 Safer 1288, Sayı: 1359.

OGAN, Aziz, "Türkiye'de Müzeciliğin 100. Yılı", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*, No 62, Mart 1947, s. 8-19.

ŞAHİN, Mehmet, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Müzecilik Tarihi*, KDY (Kitap Yurdu Doğrudan Yayıncılık), İstanbul 2020.

- SHAW, Wendy M.K. *Osmanlı Müzeciliği, Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görseleştirilmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- YAŞAYANLAR, İsmail, "Devlet, Arkeoloji ve Âsâr-ı Atîka: Bir Vilayet Müzeciliği Örneği Olarak Müze-i Hümâyûn Bursa Şubesi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, XIX/35, s. 555-585.
- YILMAZ, Yaşar, *Zincirli'den Eserlerimizin Götürülüşü Osman Hamdi Bey'in Öteki Yüzü*, Korpus Yayınları, İstanbul 2023.

Arşiv Belgeleri

- BOA.A.{DVNSMHM.d 18/227, 16 Şaban 979-3 Ocak 1572.
- BOA.A.{DVNSMHM.d.27/931, 8 Zilhicce 983-12 Kasım 1575.
- BOA. DH.MKT: 287/11, 24 Rabiulevvel 1312-25 Eylül 1894.
- BOA. DH. MUİ.1/55, 14 Şaban 1327-31 Ağustos 1909.
- BOA.HAT.1177/46477, 29 Zilhicce 1230-2 Aralık 1815.
- BOA.MVL.409/3, 4 Şaban 1279-4 Şubat 1862.
- BOA. ŞD. 208/55, 3 Zilkade 1298-27 Eylül 1881.
- BOA. ŞD. 210/27, 1306 Rabiulevvel 23/27 Kasım 1888.
- BOA. ŞD. 220/28, 22 Zilhicce 1322-27 Şubat 1905.
- BOA. HR.MKT.728/79, 14 Za 1288-25 Ocak 1872.
- BOA.HR.TH.304/21, 28 Cemaziyelahir 1315-25 Ekim 1897.
- BOA.HH.İ. 62/23, 12 Cemaziyelevvel 1303-16 Şubat 1886.
- BOA.MV.42/53, 16 Şaban 1306-17 Nisan 1889.
- TSMA.E.1410/4, 20 Zilhicce 1207-23 Kasım 1880.
- TSMA.E.1410/5, 5 Şaban 1297-13 Temmuz 1880.
- TSMA.E.1410/8, 20 Zilkade 1279-24 Ekim 1880.
- TSMA.E.1410/11, 15 Rabiulevvel 1298-15 Şubat 1881.
- TSMA.E.1410/72, 18 Cemaziyelevvel 1297-28 Mayıs 1880.
- TSMA.E.1410/73, 20 Zilkade 1297-24 Ekim 1880.
- TSMA.E.1419/62, 5 Rabiulevvel 1297-16 Şubat 1880.
- TSMA.E.1426/108, 17 Şaban 1298-15 Temmuz 1881.
- BOA.İ.DH.594/41355/1, 19 Rabiulevvel 1286-28 Haziran 1869.

- BOA.İ.DH.696/48663/2, 10 Şevval 1291-20 Kasım 1874.
BOA.İ.DH.721/50343/1, 9 Rabiulevvel 1293-4 Nisan 1876.
BOA.İ.DH.810/65447, 11 Şaban 1297-19 Temmuz 1880.
BOA.İ.DH.819/66053/1, 26 Zilhicce 1297-30 Kasım 1880.
BOA.İ.DH.879/70160, 12 Cemaziyelevvel 1300-21 Mart 1883.
BOA.İ.DH.1043/82030, 10 Zilkade 1304-31 Temmuz 1887.
BOA.İ.DH.1206/94434, 08 Cemaziyelahir 1308-20 Aralık 1890.
BOA.İ.MF.8/17, 24 Rabiulevvel 1320-1 Temmuz 1902.
BOA.İ.MF.13/23, 16 Rabiulahir 1325-29 Mayıs 1907.
BOA. İ.MMS. 105/4464, 13 Ramazan 1306/13 Mayıs 1889.
BEO.İ.TAL. 2/10, 07 Muharrem 1310-1 Ağustos 1892.
BOA.İ.TAL. 45/39, 22 Şaban 1311-28 Şubat 1894.
BOA.İ.TAL. 371/27, 01 Cemaziyelahir 1323-5 Eylül 1902.
BOA.İ.TAL. 176/8, 4 Muharrem 1316-25 Mayıs 1898.
BOA.İ.TAL. 488/9/1, 6 Muharrem 1332-5 Aralık 1913.
BOA.İ.TAL. 488/9/3, 6 Muharrem 1330-27 Aralık 1911.
BOA.MF.MKT. 21/145, 21 Şevval 1291-1 Aralık 1874.
BOA.MF.MKT. 30/136, 24 Cemaziyelahir 1292-28 Temmuz 1875.
BOA.MF.MKT. 34/42, 17 Safer 1293/14 Mart 1876.
BOA.MF.MKT. 50/59, 17 Recep 1294-28 Temmuz 1877.
BOA.MF.MKT. 60/155, 19 Rabiulevvel 1296-13 Mart 1879.
BOA.MF.MKT. 62/94, 22 Cemaziyelevvel 1296-14 Mayıs 1879.
BOA.MF.MKT. 78/33, 25 Muharrem 1300-6 Aralık 1888.
BOA.MF.MKT. 78/55, 7 Safer 1300-18 Aralık 1882.
BOA.MF.MKT. 86/92, 27 Recep 1302-12 Mayıs 1885.
BOA.MF.MKT. 91/57, 10 Şevval 1303-12 Temmuz 1886.
BOA.MF.MKT. 95/23, 18 Muharrem 1305-6 Ekim 1888.
BOA.MF.MKT. 97/4, 2 Cemaziyelahir 1305-15 Şubat 1888.
BOA.MF.MKT. 97/149, 28 Recep 1305-10 Nisan 1888.
BOA.MF.MKT. 97/153, 30 Recep 1305-12 Nisan 1888.
BOA.MF.MKT. 99/65, 22 Şevval 1305-2 Temmuz 1888.
BOA.MF.MKT. 101/41/1, 25 Şevval 1305-5 Temmuz 1888.

- BOA.MF.MKT. 101/41/2, 8 Zilhicce 1305-16 Ağustos 1888.
BOA.MF.MKT. 101/41/3, 3 Muharrem 1306-9 Eylül 1888.
BOA.MF.MKT. 102/16, 29 Zilkade 1332-17 Eylül 1914.
BOA.MF.MKT. 117/82, 3 Şevval 1307-23 Mayıs 1890.
BOA.MF.MKT. 123/44, 09 Rabiulahir 1308-22 Kasım 1890.
BOA.MF.MKT. 148/20, 25 Muharrem 1310-19 Ağustos 1892.
BOA.MF.MKT. 170/11, 16 Zilkade 1310-1 Haziran 1893.
BOA.MF.MKT. 172/84, 14 Zilhicce 1310-15 Kasım 1892.
BOA.MF.MKT. 191/73-23 Cemaziyelahir 1311-22 Aralık 1893.
BOA.MF.MKT. 191/80/1, 18 Cemaziyelahir 1311-1 Ocak 1894.
BOA.MF.MKT.192/96, 7 Recep 1311-14 Ocak 1894.
BOA.MF.MKT. 200/36, 6 Şevval 1311-12 Nisan 1894.
BOA.MF.MKT. 247/45, 07 Şaban 1312-3 Şubat 1895.
BOA.MF.MKT. 289/35, 3 Cemaziyelevvel 1313/22 Ekim 1895.
BOA.MF.MKT. 289/35/1, 4 Rabiulevvel 1312-5 Ekim 1894.
BOA.MF.MKT. 289/35/3, 3 Cemaziyelevvel 1313/22 Ekim 1895.
BOA.MF.MKT. 289/35/6, 24 Cemaziyelevvel 1313-12 Aralık 1895.
BOA.MF.MKT. 292/34, 23 Cemaziyelevvel 1313-11 Kasım 1895.
BOA.MF.MKT. 304/42, 19 Şaban 1313-4 Şubat 1896.
BOA.MF.MKT. 326/52/1, 15 Zilkade 1312-28 Nisan 1896.
BOA.MF.MKT. 326/52/2, 6 Muharrem 1314-17 Haziran 1896.
BOA.MF.MKT. 326/52/3, 23 Muharrem 1314-4 Temmuz 1896.
BOA.MF.MKT. 350/43, 9 Şevval 1314-13 Mart 1897.
BOA.MF.MKT. 357/13, 27 Zilhicce 1315-19 Mayıs 1898.
BOA.MF.MKT. 358/71, 20 Muharrem 1315-21 Haziran 1897.
BOA.MF.MKT. 373/44, 03 Cemaziyelahir 1315-30 Ekim 1897.
BOA.MF.MKT. 421/25, 18 Cemaziyelahir 1316-7 Kasım 1898.
BOA.MF.MKT. 421/61, 22 Cemaziyelahir 1316-7 Kasım 1898.
BOA.MF.MKT. 430/49, 15 Şaban 1316-29 Aralık 1898.
BOA.MF.MKT. 456/25, 9 Rabiulevvel 1317-18 Temmuz 1899.
BOA.MF.MKT. 471/55, 9 Cemaziyelahir 1317-15 Ekim 1899.
BOA.MF.MKT. 482/8, 22 Şaban 1317-26 Aralık 1899.

- BOA.MF.MKT. 492/1, 9 Zilkade 1317-11 Mart 1900.
BOA.MF.MKT. 495/23, 19 Zilkade 1317-21 Mart 1900.
BOA.MF.MKT. 537/21, 29 Recep 1315-2 Kasım 1900.
BOA.MF.MKT. 539/15, 11 Şaban 1318-4 Aralık 1900.
BOA.MF.MKT. 560/29, 9 Safer 1319-28 Mayıs 1901.
BOA.MF.MKT. 560/33, 10 Safer 1319-29 Mayıs 1901.
BOA.MF.MKT. 577/47, 25 Cemaziyelevvel 1319-9 Ekim 1901.
BOA.MF.MKT. 722/52, 9 Cemaziyelevvel 1321-3 Ağustos 1903.
BOA.MF.MKT. 743/36, 5 Safer 1322-21 Nisan 1904.
BOA.MF.MKT. 745/61, 9 Şaban 1321-1 Ekim 1903.
BOA.MF.MKT. 775/84, 17 Rabiulevvel 1324-11 Mayıs 1906.
BOA.MF.MKT. 777/29/3, 18 Safer 1322-4 Mayıs 1904.
BOA.MF.MKT. 777/29/4, 22 Cemaziyelevvel 1322-4 Ağustos 1904.
BOA.MF.MKT. 777/29/5, 11 Cemaziyelevvel 1322-23 Ağustos 1904.
BOA.MF.MKT. 808/49, 28 Recep 1322-8 Ekim 1904.
BOA.MF.MKT. 828/61/2, 24 Zilkade 1322-30 Ocak 1905.
BOA.MF.MKT. 908/6, 29 Zilkade 1323-25 Ocak 1906.
BOA.MF.MKT. 926/99, 17 Rabiulevvel 1324-11 Mayıs 1906.
BOA.MF.MKT. 967/21, 22 Şevval 1324-9 Aralık 1909.
BOA.MF.MKT. 1001/79, 11 Cemaziyelevvel 1325-22 Haziran 1907.
BOA.MF.MKT. 1045/69, 23 Safer 1326-27 Mart 1908.
BOA.MF.MKT. 1055/8/1, 14 Rabiulevvel 1326-17 Mayıs 1908.
BOA.MF.MKT. 1055/8/5, 15 Rabiulevvel 1326-17 Mayıs 1908.
BOA.MF.MKT. 1109/34, 29 Safer 1327-22 Mart 1909.
BOA.MF.MKT. 1145/33, 15 Zilhicce 1327-28 Aralık 1909.
BOA.MF.MKT. 1161/45, 23 Ramazan 1328-28 Eylül 1910.
BOA.MF.MKT. 1173/16/1, 7 Recep 1327-25 Temmuz 1909.
BOA.MF.MKT. 1173/16/2, 14 Recep 1327-1 Ağustos 1909.
BOA.MF.MKT. 1175/6, 18 Ramazan 1329-12 Eylül 1911.
BOA.MF.MKT. 1178/64, 27 Rabiulevvel 1330-16 Mart 1912.
BOA.MF.MKT. 1811/4/1, 3 Recep 1322-13 Eylül 1904.
BOA.ML.EEM.295/93, 10 Şaban 1314-14 Ocak 1897.

BOA.BEO. 120/8926, 21 Cemaziyelevvel 1310-11 Aralık 1892.

BOA.BEO. 350/26228, 21 Recep 1311-28 Ocak 1894.

BOA.BEO. 866/64922, 8 Cemaziyelahır 1314-14 Kasım 1896.

BOA.BEO. 1459/109358, 18 Zilkade 1317-20 Mart 1900.

BOA.BEO. 1877/140730, 26 Rabiulevvel 1320-3 Temmuz 1902.

BOA.BEO. 2399/179870, 17 Cemaziyelahır 1322-27 Eylül 1904.

BOA.BEO. 3862/289636, 27 Safer 1329-27 Şubat 1911.

BOA.BEO. 4001/300043, 21 Safer 1330-10 Şubat 1912.